

[102]

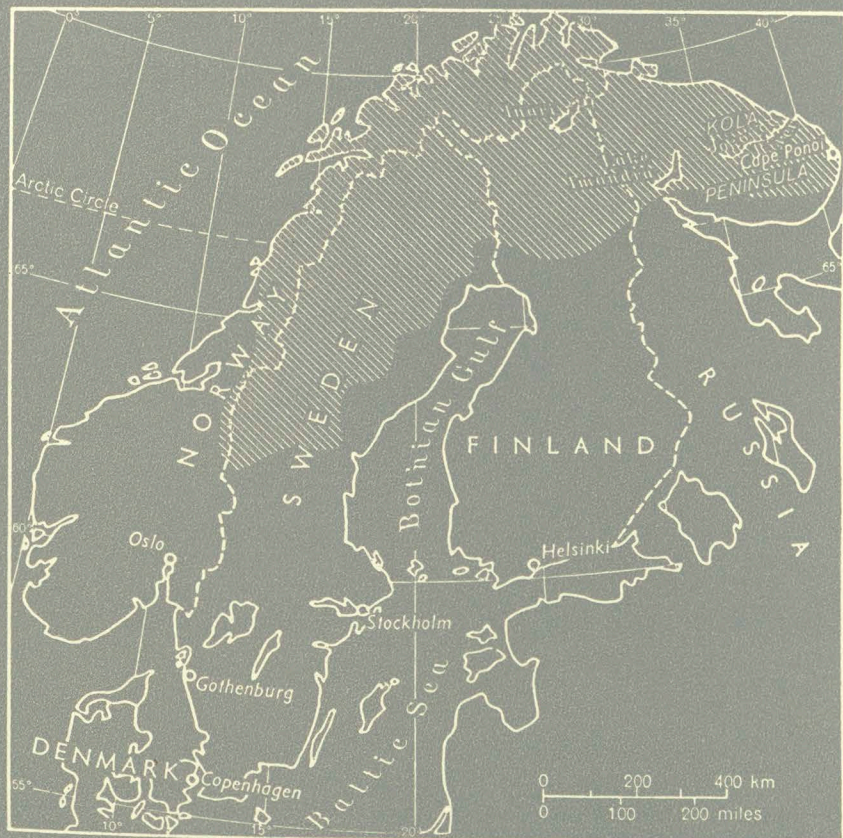
museum voor land- en volkenkunde rotterdam

nomaden van het noorden

DOOR DR. E. MANKER
VERTALING VAN MR. M. MEES

nomaden

AB KARTOGRAFISKA INSTITUTET

N. M. 15 v.ägledn

van

museum voor land- en volkenkunde rotterdam

Nordiska museets
bibliotek

.....NM: 5.....

.....v.ägledn.....

.....Ex. A.....

UTLÅNAS EJ

het

noorden

1960

Voorwoord

Toen de beroemde Zweedse geleerde, Carl von Linné, naar Nederland kwam om er zijn studiën voort te zetten, had hij in zijn bagage een compleet Lappencostuum en een Lapse tovertrommel bij zich. Het bekende portret, dat Martinus Hoffmann in 1737 van hem schilderde en waarvan exemplaren zijn in het Linnaeus-museum te Uppsala, het Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen te Leiden en het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie, eveneens te Leiden, aanwezig zijn, toont hem in de kleding der Lappen en met zijn Lappentrommel.

Toen reeds was er in de geleerde wereld van Europa een grote belangstelling voor de Nomaden van het Noorden. In het bijzonder hebben vele Zweedse en Noorse geleerden zich met de studie van cultuur en godsdienst van dit volk bezig gehouden. In ieder geval reeds in de 17e eeuw, maar wellicht reeds veel eerder, zet de kerstening van deze mensen in. Mede onder druk van de wereldlijke overheid bekeerden velen zich voor het oog der wereld. Ook anderszins stonden zij onder diepgaande invloed van de culturen van hun Scandinavische bureu en Overheden. Het is zeer duidelijk dat in de loop der laatste eeuwen de oude Lapse godsdienst volkomen werd verdrongen door het Christendom en dat de overige Lapse cultuur grote wijzigingen heeft ondergaan.

De studie van het hedendaagse leven der Lappen is een onderwerp voor de moderne culturele anthropologie met een inslag van wat men tegenwoordig wel noemt de sociologie der niet-westerse volken. De studie van de vroegere godsdienst van de Lappen echter mag gerekend worden onderwerp van geschiedkundig onderzoek en wel in het bijzonder archeologisch onderzoek te zijn.

De tegenstelling tussen de hedendaagse cultuur der Lappen en wat die enkele eeuwen geleden geweest is, geeft aan de studie van dit volk een boeiend en aantrekkelijk karakter. Daarnaast heeft in de loop der eeuwen kennis omtrent dit merkwaardige Noordepese nomadenvolk met zijn vreemde zeden en gewoonten, zijn kleurrijke kleding en zijn aanpassing aan weinig gunstige geografische omstandigheden zeer sterk de verbeelding der West-Europeanen geprikkeld en hun romantische verbeeldingskracht gewekt.

Het Museum voor Land- en Volkenkunde is daarom aan allen dank verschuldigd die op enigerlei wijze aan de totstandkoming van de tentoonstelling **NOMADEN VAN HET NOORDEN** hun medewerking hebben verleend.

Onder hen moet in de eerste plaats worden genoemd Z.E. S. W. Dahlman, Ambassadeur van Zweden te 's-Gravenhage, die niet alleen de eerste contacten voor ons legde, maar bovendien gedurende de gehele periode van voorbereiding deze met grote belangstelling volgde. Dr Gösta Berg, directeur van het Nordiska Museum te Stockholm gaf bereidwillig zijn toestemming voor het ter beschikking stellen van de Lappencollecties in zijn museum. Dr Ernst Manker, hoofd van de betrokken afdeling van dat museum en groot deskundige op het gebied van de Lappenstudie, heeft de tentoonstelling in Stockholm voorbereid en pasklaar gemaakt voor de voor dit doel in Rotterdam beschikbare museumruimten. De toewijding, de werkkraft en de grote deskundigheid van Dr Manker zijn voor de tot standkoming van deze tentoonstelling van grote en doorslaggevende betekenis geweest. De vriendelijke en voorkomende wijze, waarop hij gedurende

bijna een jaar de contacten met ons over deze tentoonstelling onderhield, was voor ons een bijzondere ervaring.

De heer en mevrouw De Miranda-Strömbom zijn op velerlei wijze bij de voorbereiding der tentoonstelling behulpzaam geweest. De Consul-Generaal van Zweden, Mr M. Mees, verzorgde de vertaling van deze tentoonstellingscatalogus naar de tekst van Dr Manker. De directeur van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie, Dr L. D. Brongersma, stelde de in de verzameling van zijn museum aanwezige copie van het portret van Linnaeus in bruikleen ter beschikking. Behalve het Nordiska Museum te Stockholm droegen ook het Norrbotten's Museum te Luleå, het Linnaeus-museum te Uppsala, en de familie Reenstierna, met bruiklenen tot de tentoonstelling bij.

Rotterdam, april 1960.

C. NOOTEBOOM.

Nomaden van het noorden

In het Noordelijk Fennoskandia en zijn russische uitloper, het Kolaschiereiland, leven de Lappen in een aantal van ongeveer 30.000. Dit gebied strekt zich uit over 1.500 km van de streek van Idre en Rörös in het zuidwesten tot de kust van Tersk in het noordoosten. Reeds vele eeuwen is dit volk bekend als nomaden en rendierhoeders. Een groot deel van hen bewoont de kusten van de Atlantische Oceaan en de IJszee en leeft reeds lang van jacht en visvangst of beoefent de landbouw. De belangstelling voor dit volk gaat echter vooral uit naar de nomaden met hun rendierkudden en hun merkwaardige cultuur.

In de oudste bronnen, te beginnen met Tacitus, heten de Lappen Finnen „Fenni”, ook wel „Scritifenni”, Skifinnen, naar hun eigenaardige wijze van verplaatsen in de winter, n.l. met ski's. De naam „Lappen” is pas sinds de dertiende eeuw in gebruik. Zelf noemen de Lappen zich „Sameb” of „Sapmeb” (enkelvoud *Same*, *Sapme*). Deze benaming heeft in de laatste tijd in Noorwegen als „Samer” (enk. *Same*) ingang gevonden. Ook in Zweden komt deze term meer en meer in gebruik, hoewel officieel nog steeds „Lappen” de volksnaam is.

De Lappen kenmerken zich vooral door hun geringe lichaamshoogte (gemiddeld 155 tot 160 cm voor de mannen en 145 tot 150 cm voor de vrouwen), een zeer laag voorhoofd, driehoekig gezicht, donker haar en bruine ogen. Het zuiverst vindt men dit type in de centrale

delen van Lapland. In meer noordelijke en zuidelijke streken doet zich een nogal sterke vermenging met andere rassen voor.

De herkomst der Lappen is nog altijd voor de anthropologen een niet opgelost probleem. Vroeger meende men, dat zij behoren tot de Mongolen. Thans ziet men in hen vooral een overblijfsel van een oud paleo-arktisch ras, dat misschien verwant is aan de Samoeden. Zij hebben, wat lichaamskenmerken betreft, niets met de Finnen gemeen; wel is hun cultuur en hun taal aan die van de Finnen verwant. De opvatting, dat de Lappen hun taal van de Finnen zouden hebben overgenomen, is eveneens verouderd. Waarschijnlijker is, dat beide volken ieder voor zich verschillende vormen van een gemeenschappelijke taal hebben bewaard. Het Laps is van beiden het meest archaisch. De vraag, hoe en wanneer de Lappen in hun woongebied zijn gekomen, is al op vele wijzen beantwoord. Tot omstreeks 1870 werden zij beschouwd als de oer-bewoners van Skandinavië. Daarna, tot omstreeks 1930, meende men, dat zij tamelijk laat (omstreeks 500 v. Chr.) de noordelijke gebieden zijn ingetrokken, waar zij reeds oudere bewoners zouden hebben aangetroffen.

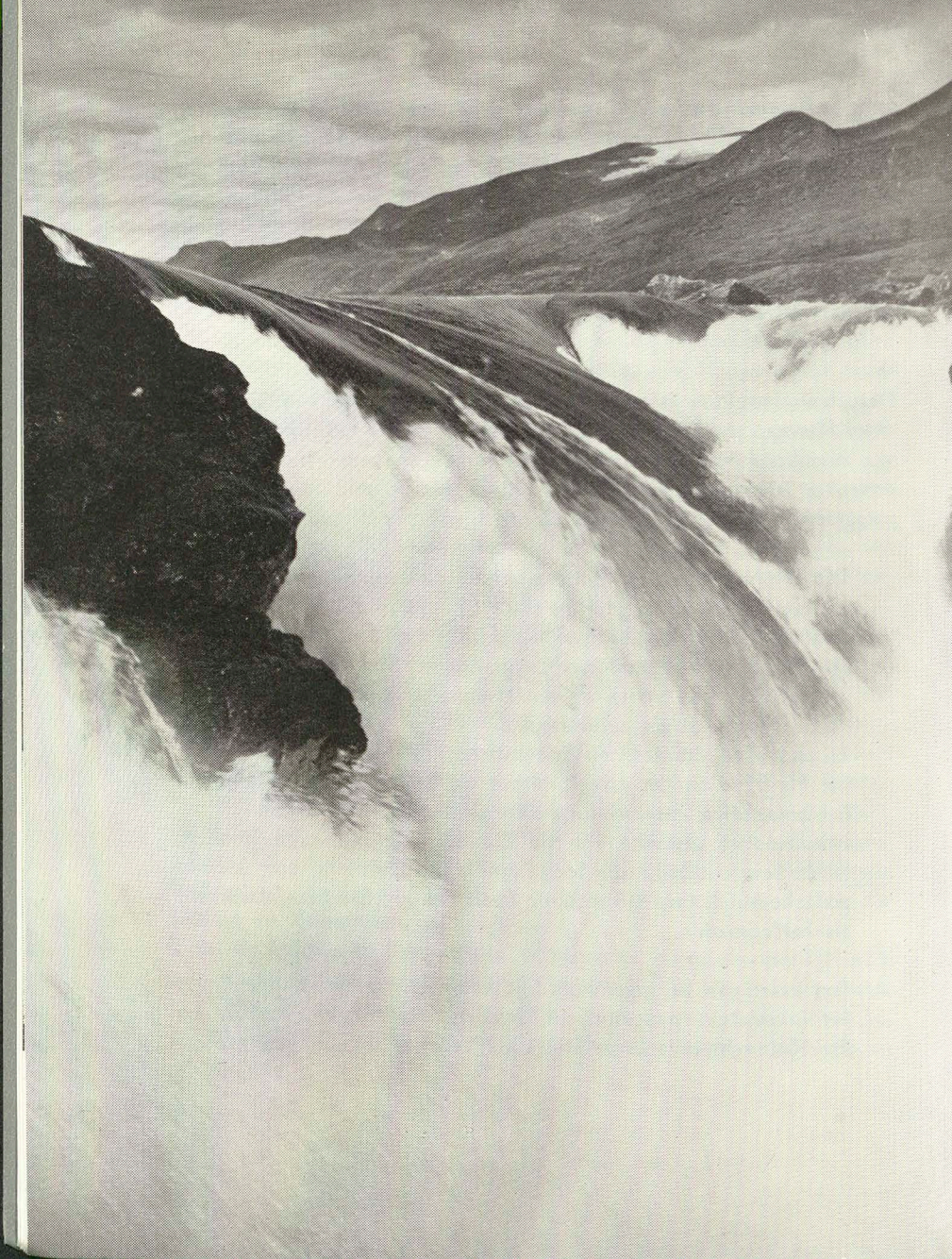
De Noorse archeoloog Nummedal meende, daarin gesteund door plantengeografisch onderzoek van de botanicus Nordhagen, dat de voorvaderen der huidige Lappen gedurende de laatste ijstijd verbleven langs de rand van de ijskap aan de kusten van de Atlantische Oceaan en de IJszee. Ook deze opzienbarende hypothese is weer achterhaald. Latere onderzoekingen hebben geleerd, dat de Komsacultuur, die Nummedal had gevonden, niet zo oud is als de ijstijd, maar tot een vroeg postglaciaal tijdperk behoort. Het meest waarschijnlijk is, dat de Lappen in een zeer vroeg stadium als rendierjagers met het wegsmelten van het ijs de rand van de ijskap volgden van het Oosten en Zuidoosten uit.

Toen de Lappen in Skandinavië verschenen, waren zij waarschijnlijk vooral een jagers- en vissersvolk, dat leefde van de jacht op wilde rendieren en de visvangst. De oudste geschreven bronnen leren ons echter, dat hun kennis van de rendierteelt in de 9e eeuw reeds op

hoog peil stond. Het melken echter, samen met vele andere dingen, schijnen zij te hebben geleerd van Scandinavische burenen. Hun nomadiserend bestaan is in zo hoge mate aangepast aan de klimatologische en topografische omstandigheden van het land, dat dit pas na hun komst in Lapland zo kan zijn gegroeid. Tot de cultuur-elementen, die zij zich in Lapland verwierven, behoren zeker de bootvormige slede (*akja*) en de bijzondere constructie van hun tent (*kâta*), benevens vele andere gereedschappen en technische methoden.

Deze tentoonstelling is samengesteld uit de collecties van het Nordiska Museum te Stockholm met het doel de meest essentiële trekken van de cultuur der Lappen, en vooral van de nomaden met hun rendieren te laten zien. De tentoonstelling is verdeeld in een aantal paragrafen, die hierna achtereenvolgens worden besproken.

1. Een fotomontage toont het landschap, de mensen, hun rendieren en hun levenswijze. Het land der Lappen, die rendierkudden houden, bestaat voor het grootste gedeelte uit dennen en sparrenbos als winterland, het lage bergland met vlakten begroeid met dwergberken als voorjaars- en najaarsland, en de Atlantische en de IJzseekust als zomerland.
Er zijn twee variëteiten van rendieren (*Rangifer tarandus*) n.l. het bergrendier, dat zwerft tussen de bossen en de bergen, en het bosrendier, dat zich niet naar de bergen begeeft.
Het grootste gedeelte van de Lappen, die rendieren houden, heeft bergrendieren en leeft een nomadenleven; een kleiner gedeelte houdt bosrendieren, en heeft een levenswijze ontwikkeld als halfnomaden.
2. Een kaart van de tegenwoordige verspreiding der Lappen over het noordelijke gedeelte van Zweden, Noorwegen, Finland en het Kola-schiereiland in Rusland. Vroeger was er een grotere

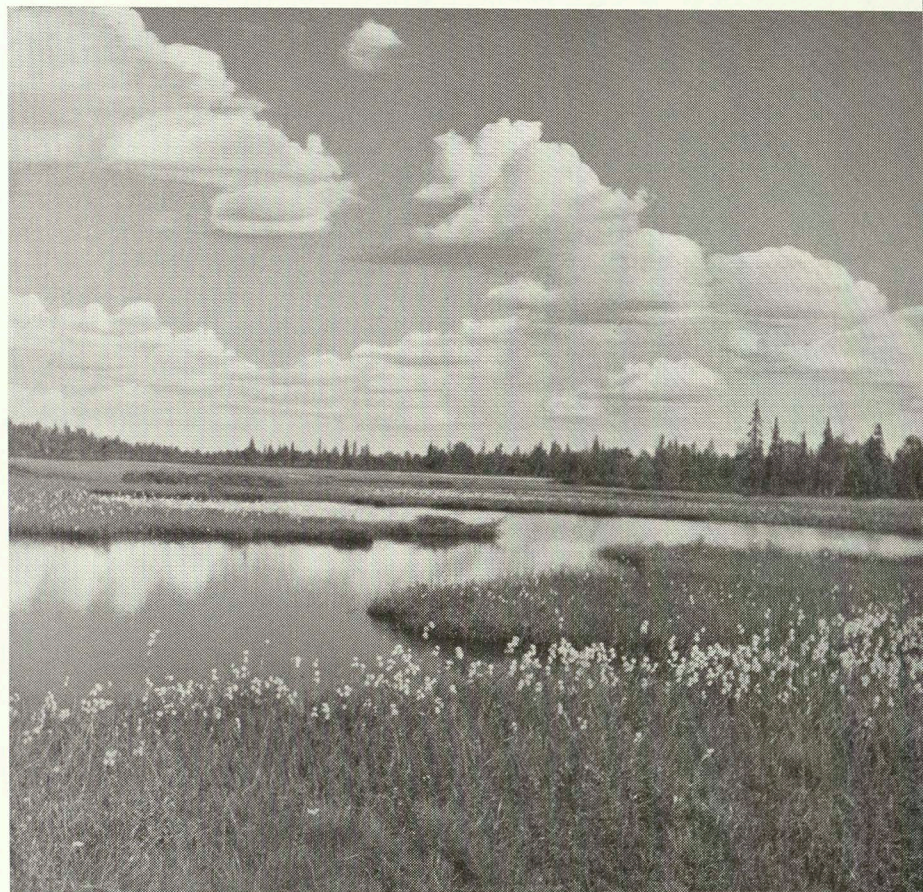

verspreiding naar het Oosten. Door de sedentaire bewoners van Finland zijn de Lappen langzamerhand weggedrongen uit de streek van Ladoga, Karelië en Zuid-Finland.

3. Een kaart van het district waar de Zweedse Lappen hun rendierkudden hoeden en hun nomaden-leven leiden (Bijlage van Acta Lapponica VII, Stockholm en Uppsala 1953). De afstand waarover de Zweedse Berglappen zich bewegen kan zich uitstrekken over 400 km tussen de kust van de Botnische Golf en het hooggebergte bij de Noorse grens. Vroeger, toen het nomadenleven niet belemmerd werd door rijksgrenzen, was deze afstand nog groter. In het noordelijke deel van Lapland trekken nog steeds enige families over de grens tot aan de Atlantische kust op grond van een speciale conventie tussen de betrokken landen, die dit mogelijk maakt.
4. Het leven der Lappen, gezien door een van hen, de kunstenaar en houder van rendieren Nils Nilsson Skum (1872-1951):
 - a. een dal in het hooggebergte met een Lappenkamp en een grazende rendierkudde (olieverf);
 - b. wolven temidden van een rendierkudde (krijttekening);
 - c. feestmaal in de „*kåta*” (Lappentent) (olieverf);
 - d. bladen uit Skum's platenwerk „*Same sita*” 1938 (Potlood en krijt).
5. Foto's van een paar van de voorchristelijke godsdienstige plaatsen der Lappen; een poortvormige grot in een bergwand, genoemd „*Passe-uksa*”, „De Heilige Deur”, en een „*seite*” (godenbeeld) (zie groep 8) op de bergvlakte;
6. Een voorchristelijk godenbeeld van gevlamd wortelhout. Aan van nature wonderlijk gevormde bomen en stobben werden soms schematische trekken van mensen of dieren gegeven; deze pri-

4 *Op reis in de zomer*

5 *Een liefelijk land*

een klein voorwerp als aanwijzer op het vibrerende trommelvel gelegd: aan de hand van de bewegingen van dit voorwerp tussen de verschillende figuren kon de *noide* voorspellen wat er ging gebeuren of waarvoor men op zijn hoede moest zijn. Er waren twee hoofdtypen van trommels, de een met een schaalvormig trommellichaam, de tweede met het vel gespannen op een raam. De figuren op het membraan, die de gehele voorstellingswereld der Lappen omvatten, zoals goden, geesten en zelfs profane dingen (zie verklaring in de vitrine) werden getekend met het bloedrode speeksel, gevormd door het kauwen van elzenbast. De trommelstokken werden uit rendiergewei gesneden in T of Y-vorm- en waren kunstig versierd.

De „shamaan” der Lappen miste de fantastische tooi van zijn Siberische collega's, maar enige tovergordels met magische voorwerpen eraan, zijn bewaard gebleven.

Na de kerstening der Lappen werden de trommels uitgerooid; een zeventigtal echter werd bewaard, en is thans verspreid over verzamelingen en musea in verscheidene europese landen. De grootste verzameling bevindt zich in het Nordiska Museum te Stockholm.

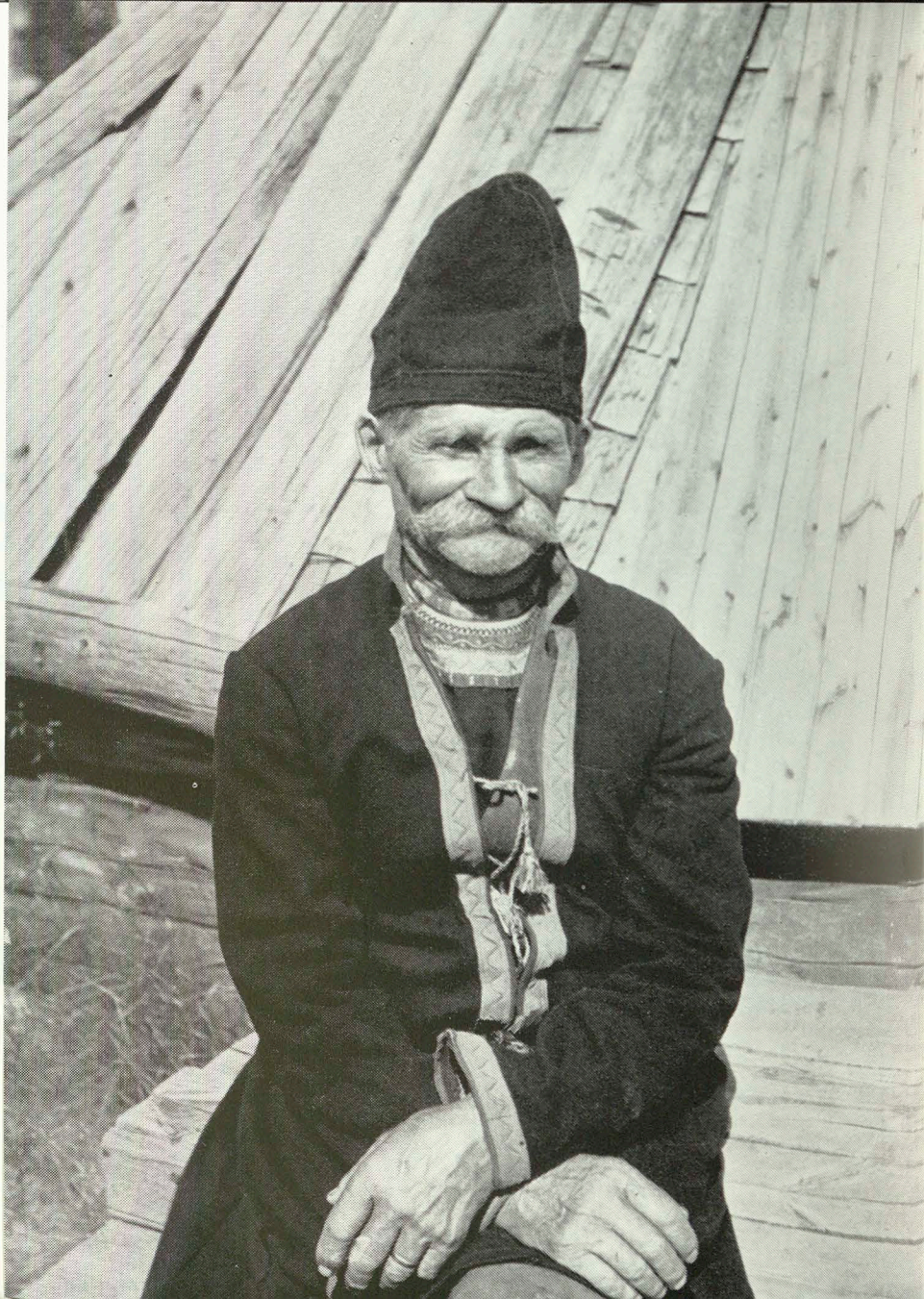
11. Temidden van de goden en geesten en zelfs van alle mogelijke wereldse dingen beeldde de *noide* zichzelf en zijn trommel steeds weer af. In zijn klassieke boek „Lapponia” (1673) geeft Schefferus een houtsnede van een *noide* in actie.
12. Sedert de vroegste bronnen zijn de Lappen bekend als skilopers en zij wekten grote verbazing en bewondering door hun handigheid om op een paar merkwaardige toverlatten de snelste dieren bij te houden. Vondsten van ski's in de Laplandse moerassen hebben een ouderdom aangetoond van ca. 4.000 jaar.
Van rechts naar links:
1. een prae-historische ski; 2. een ski bekleed met rendierhuid;

3. een kinderski; 4-5. gewone Lappen-ski's voor losse sneeuw; 6. een ski met een stevige riem voor harde sneeuw; 7. ski's voor de wolvenjacht met meerdere uithollingen aan de onderzijde; 8-11. skistokken, nr. 10 met speerpunt.
13. Figuren van skilopers komen ook op de magische trommels voor; Olaus Magnus beeldt skilopers af zowel op de „Carta Marina” 1539 als in de „Historia de gentibus septentrionalibus” 1555 — met een nogal vreemde visie op de ski.
Bij het skiën gebruiken de Lappen gewoonlijk een stok, hetzij met een schop aan het eind, hetzij met een speerpunt. Van rechts naar links: 1-3. Stokken voor skiën en voor lopen; 4-5. stokken met een speer aan het einde, wolf- en berenspeer.
14. De Lappen plachten hun trek-rendieren even mooi te tooien als zij zichzelf kleedden. Hier ziet men enige voorbeelden van tuigen, versierd met veelkleurige repen stof, opgelegde versieringen en borduursels van tinnen draad (verg. groep 30).
15. Het mennen van rendieren is een vaak voorkomend motief op de magische trommels — hetzij op reis door de geestenwereld, hetzij in de profane wereld.
De oudst bekende niet-Lapse voorstelling van het mennen van een rendier is van de Hollander Jan Huygen van Linschoten, die in 1594-95 met enkele schepen om de Noord zeilde, en na een bezoek aan een Lappennederzetting op het eiland Kildin aan de IJszee-kust van het Kola-schiereiland een volkomen juiste tekening maakte van een Lap in een slede, die zijn rendier ment.
16. Van het gereedschap, gebruikt bij de rendierteelt, is de lasso wel het belangrijkste en meest oorspronkelijke hulpmiddel. Andere belangrijke voorwerpen zijn het pakzadel met de beide vernuftig gekoppelde helften, de jukken der trek-rendieren in

7 *Ontmoeting tussen noord en zuid*

combinatie met een buiktuig, een moderner tuig, dat de plaats inneemt van het oorspronkelijke juk van huid (zie groep 30) — en een soort van trenzen, die de kalveren in de bek kregen om hen te verhinderen bij de moeder te zuigen enige uren voordat de koeien gemolken werden (niet langer in gebruik). Toen de rendieren huisdieren begonnen te worden, ontstond een systeem om de dieren te merken door middel van verschillende combinaties van sneden in de oren. In deze groep geheel rechts ziet U een dergelijk merk, ingesneden in een halsband.

Van de in het wild levende rendieren bevindt zich nog een rest in de bergstreken van Zuid-Noorwegen; in Noord-Skandinavië werden zij omstreeks 1870 uitgeroeid. Van dit uitgeroeide ras is de grotere kroon van het gewei in deze groep afkomstig.

17. Klassieke afbeeldingen van het rijden met en het mennen van rendieren zijn wel de houtsnede van Schefferus van 1673 en het grote olieverfschilderij van Ehrenstrahl van ca. 1670, dat voorstelt de in Lapland werkende Hollandse mijn-eigenaar Abraham Momma-Renstierna, rijdend met rendier en *akja* (slede). Volgens een geromantiseerde overlevering in de familie zou Momma tijdens een vijandelijke inval in Noord-Zweden met zijn rendier in 48 uur de 1240 km naar Stockholm hebben afgelegd om de regering aldaar te waarschuwen; voor deze prestatie zou hij geadeld zijn tot Renstierna. Vast staat echter, dat hij inderdaad met zijn rendier naar Stockholm kwam en daar geadeld werd in 1669, kort voordat Ehrenstrahl zijn schilderij maakte. Het origineel van dit schilderij bevindt zich in slot Gripsholm; de hier tentoongestelde copie is in het bezit van de familie Reenstierna. Onder het schilderij een slede om in te rijden, *pulka*, van het half-overdekte type, dat zowel Ehrenstrahl als Schefferus afbeeldden; verder een aantal rijstokken en gereedschap, waarvan het gebruik duidelijk wordt uit de afbeeldingen.

18. Van de bootvormige slede, *akja* (ook wel *keris*), gebruikt in ongebaand en begroeid terrein, hebben de Lappen drie hoofdtypen gehad:

de open *akja* (groep 30), gebruikt voor bagage en voor mensen; de half-overdekte slede, *pulka* (groep 17) en de hier tentoon-gestelde geheel overdekte *akja* voor levensmiddelen en kostbaarheden.

Boven de slede ziet U een schilderij van de Lapland-schilder Folke Ricklund (geb. 1900), dat weergeeft hoe in de omheinde ruimte de rendierkudden van elkaar worden gescheiden.

19. Foto's van Lappenverblijven, onder meer een *kåta* (tent) en een primitieve voorraadsruimte (Zie groep 28 en 29).
20. De houten gebruiksvoorwerpen, de manden en dozen van berkenbast hebben meest ronde vormen, waardoor zij gemakkelijk ingepakt kunnen worden tijdens de transporten, en gemakkelijk te plaatsen of te leggen zijn op de van takken gemaakte vloerbedekking in de tent, of opgehangen aan de tentpalen (Zie *kåta*-interieur, 29).

1e rij: een koffieblad en bladen voor het opdienen van vlees;

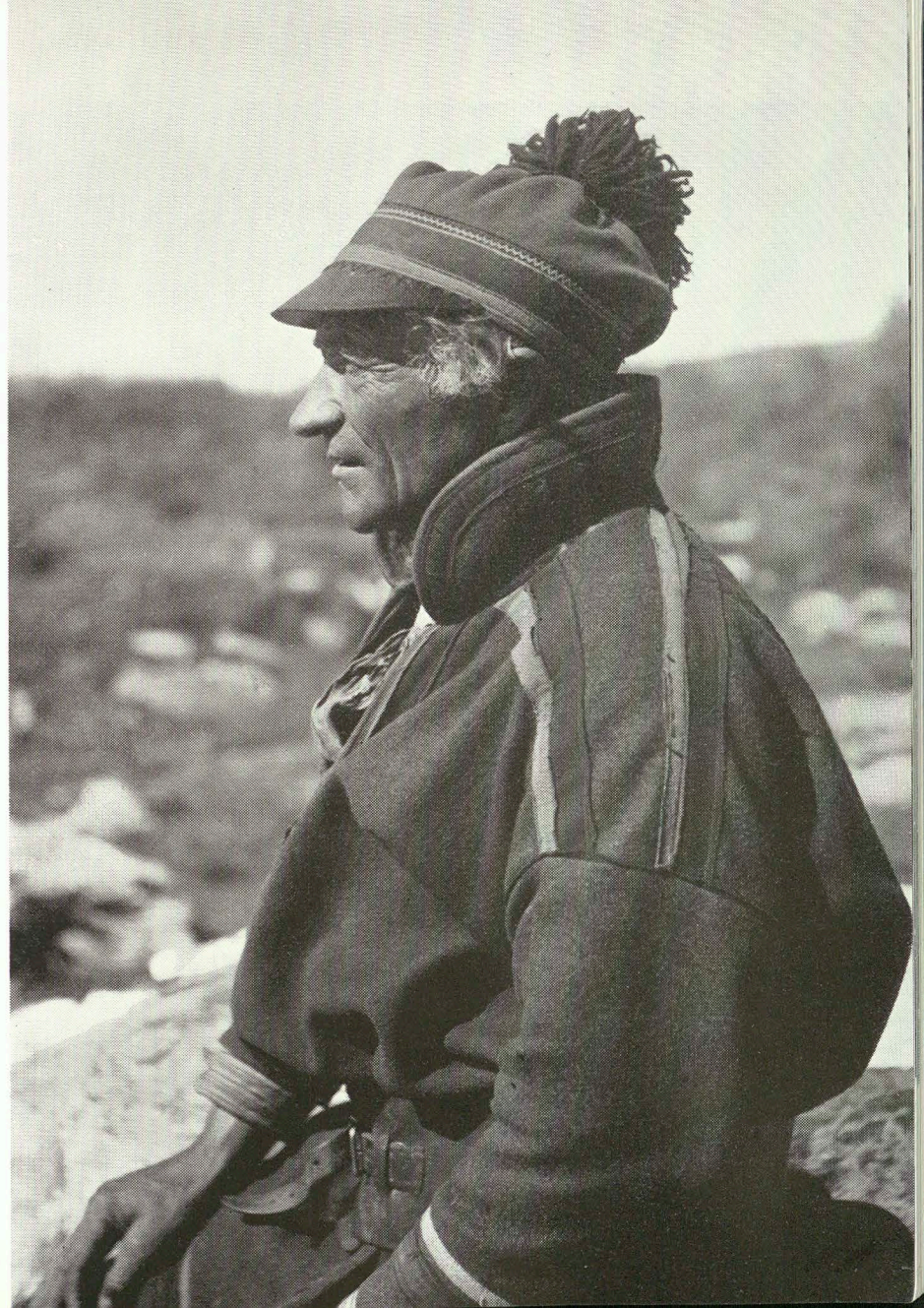
2e rij: flessen en kaasvormen;

3e rij: manddozen, melkketels, emmers, trechters met melkzeef;

4e rij: boterdoos, schalen van gevlochten berkenbast en houten vaatwerk;

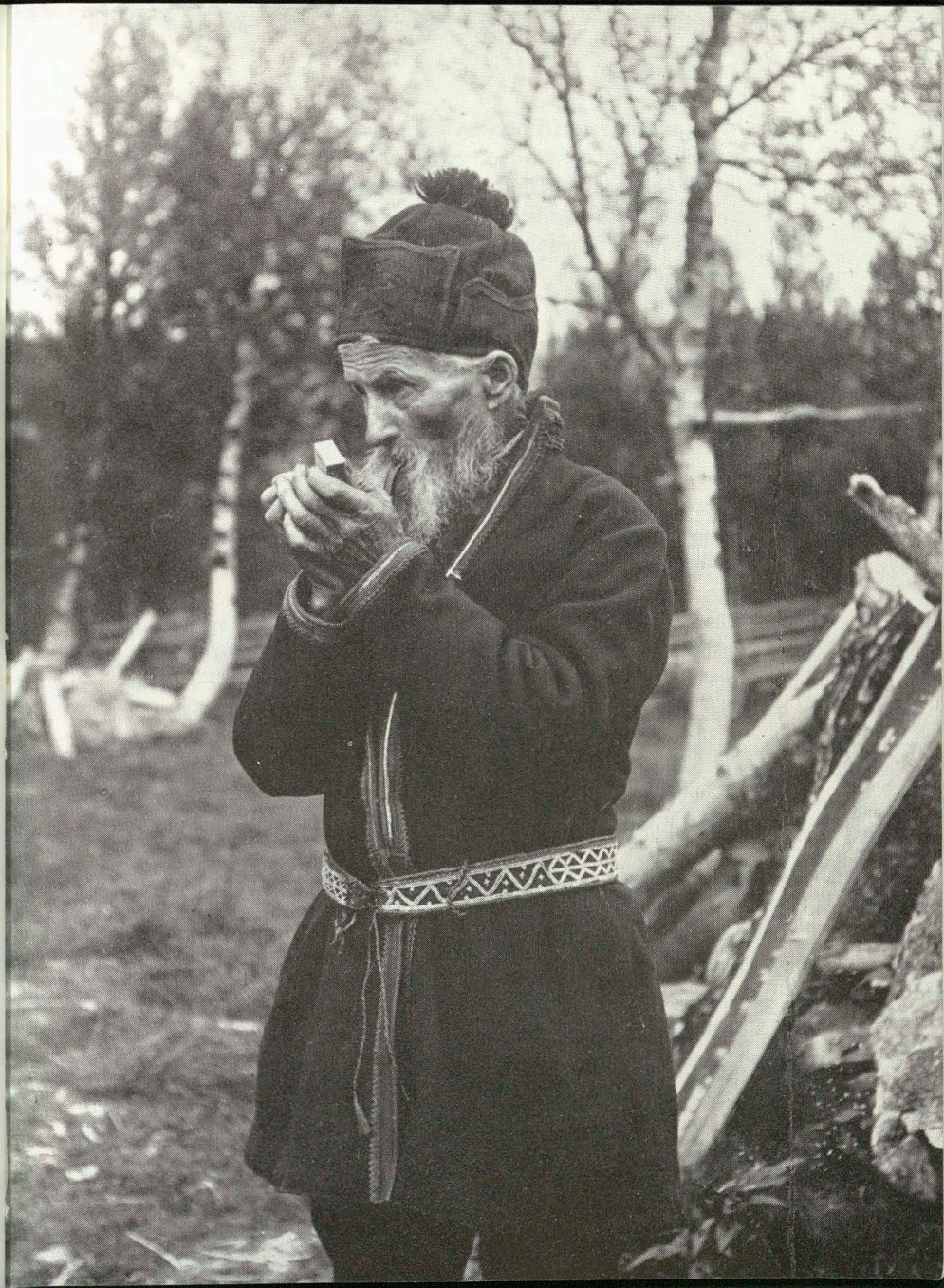
5e rij: twee typen van de reis-kast, een schaal voor zure melk (zoiets als „hangop” (vert.) en een paar andere soorten melkkannen.

21. Het costume der Lappen heeft een groot aantal vormen die ieder gebonden zijn aan een locale traditie. Zij getuigen ervan dat gedurende een relatief lange periode de verschillende groepen

10 *Per Idivuoma*

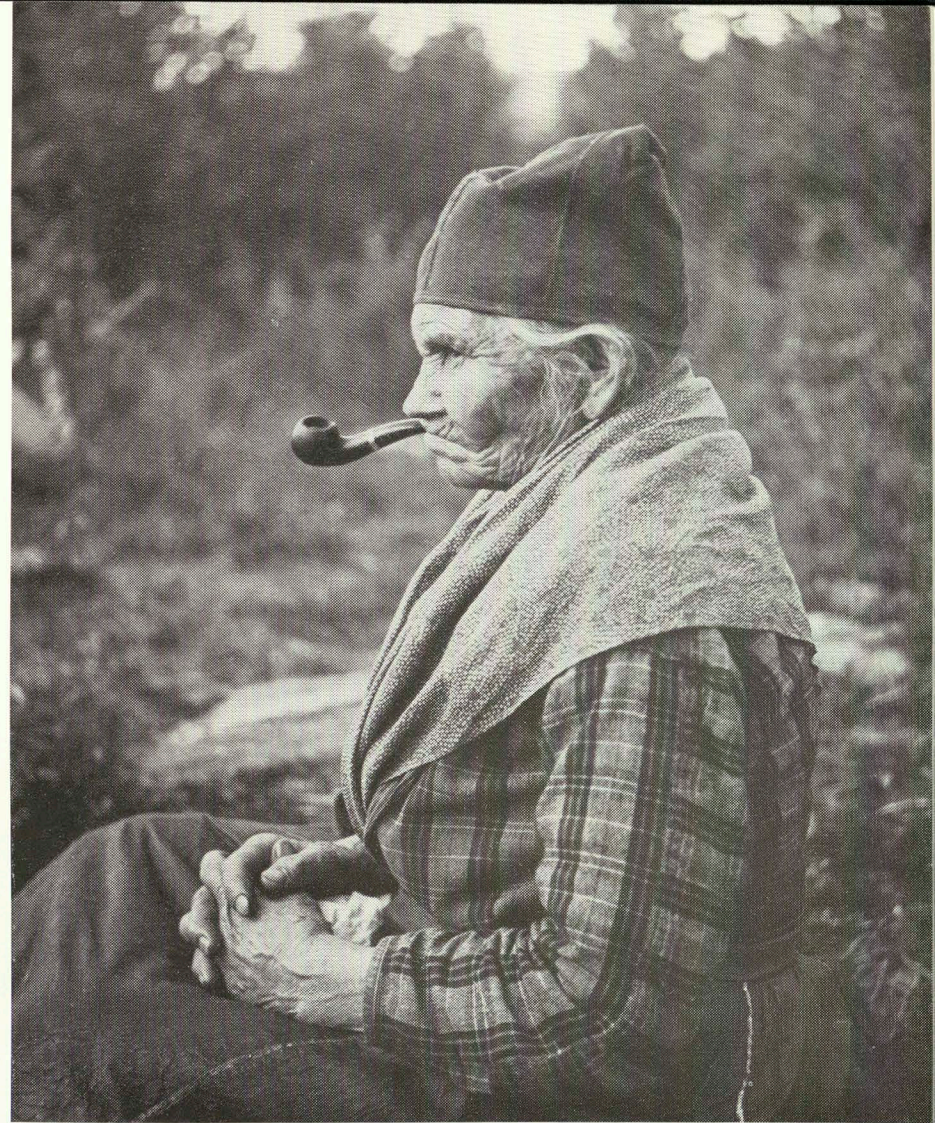
11 *Waardige ouderdom*

of stammen geleefd hebben ieder binnen hun eigen, meest door waterlopen afgescheiden gebied. Het sterkst is deze variatie bij de hoofdbescherming, de mutsen. In de vitrine ziet men mannen- en de bijbehorende vrouwenmutsen, van links te beginnen van Härjedalen, Jämtland, Jokkmokk, Jukkasjärvi, Kare-suando, Finnmark en het Kola-schiereiland (Skolten, dat zijn Russische Lappen).

22. Huid en leer zijn altijd gemakkelijk verkrijgbaar en uitermate geschikt materiaal voor zakken om verschillende dingen in te bewaren; de techniek van het vervaardigen hiervan vertoont een grote en kleurrijke verscheidenheid. Het meest heeft de rendier-huid tot grondstof moeten dienen, maar ook het vel van andere dieren heeft daartoe gediend. Zo heeft de afgestroopte huid van de parelduiker en de roodkeelduiker (*Columbus arcticus* en *C. stellatus*) gediend als een door de natuur vervaardigde zak.
23. Het borstkleed, onder de geopende bovenkant van de overrok, en de kraag van de overrok zijn wel de delen van het costuum, die het fijnst en het rijkst worden versierd. Een met zilver afgewerkt bruidssieraad is de z.g. zilverkraag, die gedragen wordt tussen het borstkleed en de overrok. In deze zilveren sieraden, die vanouds voor de Lappen vervaardigd worden door de goudsmeden in de kuststeden, wordt een symboliek verwerkt van meest Rooms-Katholieke motieven (Zie de volksdrachtgroepen 26a en b).
In de vitrine ziet men zilverkragen, borstkleeden en kragen met borduursels van tindraad. Op het borstkleed geheel rechts borduursel met kraaltjes, dat vooral in de zuidelijke delen van Lap-land in de plaats gekomen is van het tindraadborduursel.
24. Schoenbanden en gordels worden eveneens rijk versierd. In de vitrine van boven naar beneden: gevlochten en geweven schoen-

12 Anna Sara,
vrouw van Lars Sjulsson

13 *Susanna Prost*

14 *Ook Lappen-vrouwen worden oud*

15 *Meisje met klein broertje*

16 *Anna Ristin Pavval*

banden en gordels, een geweven vrouwengordel uit Finnmark, twee vrouwengordels uit Karesuando met appliques en met zilveren knopen, met tin versierde gordels van het centrale en het zuidelijke type, een gordel met zilveren plaatjes, een noordelijke mannengordel van leer met zilveren knopen. Links een ceintuur met tabakszak; gereedschap en vier lepelzakjes.

25. Zeer oud is het gebruik van de poncho-achtige kraag voor slecht weer (*luhkka*) van de Noordlappen, en de zuidelijke varianten ervan, de *njalmefabte* (centraal-laps) en de *skupmuk* (zuid-laps). Het prototype van dit kledingstuk is de kraag van berenhuid.
26. In zijn hoofdtrekken herinnert de dracht der Lappen aan middeleeuwse kleding met een rok van geweven stof of van rendierzeemleer gedurende de zomer, van bont gedurende de winter, die met een gordel om het middel worden vastgemaakt. Onder de winterpels met het haar naar buiten wordt van oudsher een binnenpels gedragen van zachte rendierkalfshuid met het haar naar binnen. Hoewel de dracht over het algemeen van één en hetzelfde type was, zijn er toch, zoals men reeds heeft kunnen zien aan de verschillende mutsen (groep 21) vele regionale variaties. Hier ziet men enige voorbeelden: A. jongens- en meisjesdracht van Karesuando; vrouwendracht met het bruidsierraad, de zilveren kraag, van Sorsele (district Lycksele in Lapland) en mannendracht van Kautokeino (eveneens gedragen in Enontekiö en Enare); B. mannen- en vrouwendracht van Jokkmokk met overrok van rendierzeemleer, zomerdracht, en een mannen-winterdracht van Enare (Finland), typisch ook voor het Noorse Lapland. Zie ook de drachten in de groepen 29, 30 en 31.
27. Monumentaal schilderij „Torne träsk” van Helmer Osslund (1866-1938), dat ons het landschap van Lapland toont in de

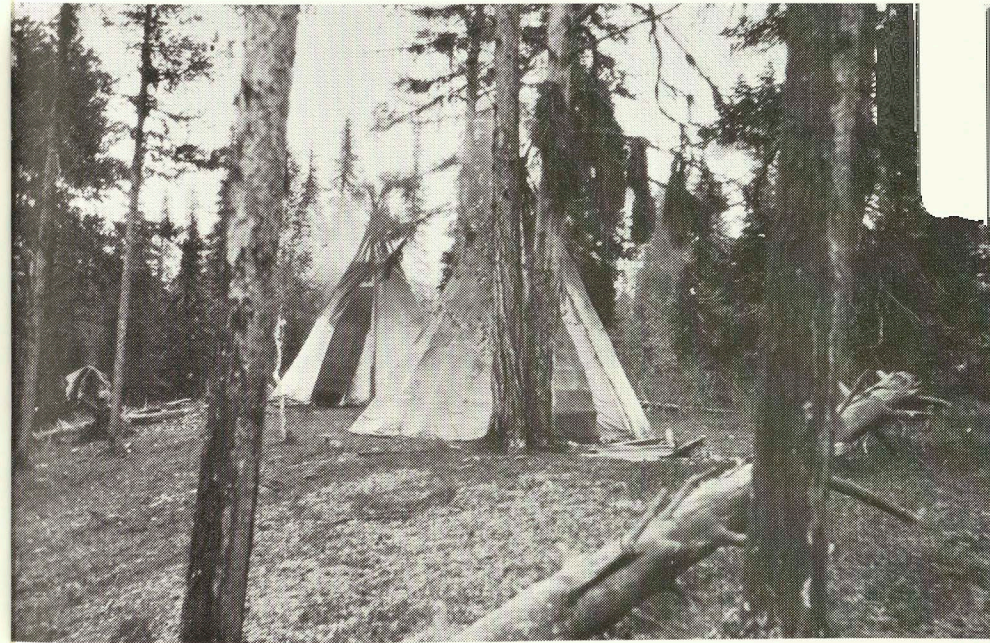
18 *Ophouwen van een kâta*

kleurenpracht van de herfst. Het koloriet der natuur ziet men terug in de drachten der Lappen.

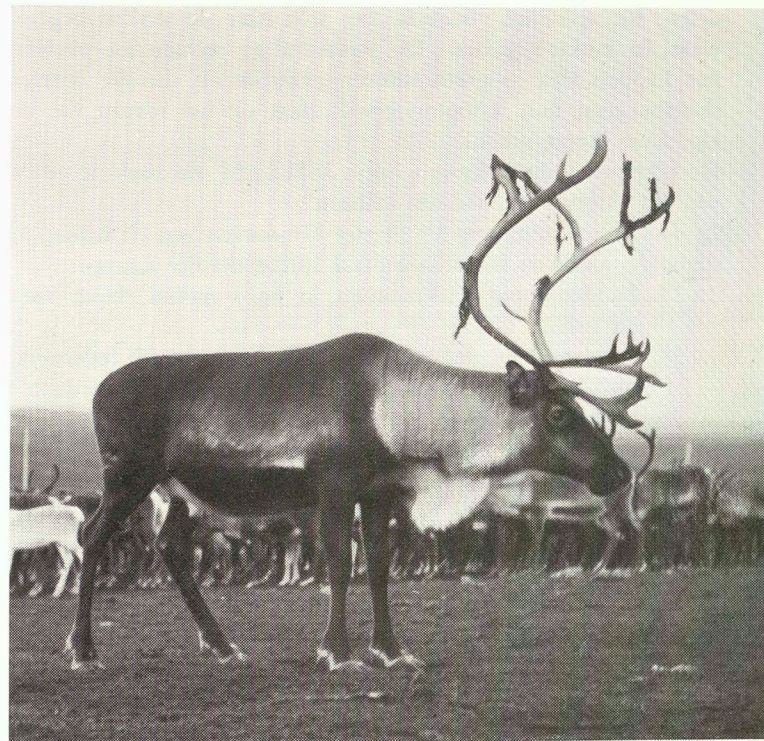
28. Voorraadsstaketsel (*suonger*) der Lappen; deze driepoot van aaneengebonden gevorkte stokken moet wel als de meest primitieve bouwconstructie gezien worden; hij voldoet uitnemend voor het bewaren van bezittingen, die in de *kâta* geen plaats vinden. Aan de drievoet ziet men een paar gepakte pakzadeldelen (zie groep 31), een samengebonden pakzadel, een „*hârna*” (de hoofd-huid van het rendier, gebruikt voor schoenleer) en een bos schoenen-hooi dat wordt gebruikt in de schoenen, in plaats van kousen.
29. *Kâta*, de Lappentent met een geraamte van gebogen stangen onder de doekpalen; dit is een speciaal Lapse constructie, die de Lappen in staat stelt de tent snel op te zetten en af te breken, en gemakkelijk te transporteren. De rookopening in de top van de tentkegel maakt het mogelijk een vuur in het midden van de tent te onderhouden. Tussen de deuropening en de haard ziet men het portaal met de brandstof; aan weerskanten van de haard is plaats voor de mensen, en achter de haard (tegenover de deur) is de keukenafdeling. Over de vloer ligt een bedekking van berkentakken. Aan weerskanten onder het tentdoek is een opgemaakt bed; op de vloer ziet men verder de reiskast, een wieg, verschillende ketels en keukengereedschap e.d.; aan de tentpalen hangen houten flessen en gevlochten flessen, kaasvormen en een paar rendierkazen. Aan de ketting boven het vuur hangt een koperen ketel. Bij de haard en de keukenafdeling zit de huismoeder, rechts in sommige streken, links in andere. Aan de zijde van de huismoeder is ook de plaats van de vader, terwijl de daar tegenover gelegen zijde voor de overige leden van het gezin bestemd is; het verst naar achteren is de plaats van de ere-gast.

30. Een Karesuandolap rijdend met rendier en slede (vergelijk de groepen 17 en 18). De op een boot gelijkende slede, die reeds wordt afgebeeld op de voorchristelijke magische trommels (zie nr. 15) wordt beschouwd een prototype te hebben in een primitieve jachtslede, waarmee de jager zijn buit naar huis vervoerde. Een bijzonderheid van het oorspronkelijke tuig is een leren juk waar vandaan een leren riem tussen de poten van het trekdier doorloopt naar de slede. Het rendier is een uitstekend loper.
31. Een Karesuando Lappenvrouw met een last-rendier, beladen met een wieg (*kätbem*) en een bepakking (*kisa*). Het lastzadel bestaat uit twee vernuftig samengebonden gebogen stukken hout. Tussen de weidegebieden waar de rendierkudden in de verschillende tijden van het jaar grazen, verplaatsen de Lappen-families zich met behulp van aan elkaar gebonden rijen van last-rendieren tijdens de zomer en met behulp van trekdieren (*raitto*) tijdens de winter.
32. Model van een zomerkamp der Lappen in het hooggebergte. Landschapskarakter van de omstreken van Sarek in Zweeds Lapland. Het model is uitgevoerd door de beeldhouwer Runo Lette.
33. Het hooggebergte, het zomerland van de nomadiserende Lappen (foto Manker).
34. Hetgeen deze tentoonstelling laat zien, behoort reeds voor een groot deel tot de geschiedenis. Invloeden van de Europese manier van wonen zijn reeds verbreid in Lapland; slechts een klein aantal families van rendierhoeders leeft nog als nomaden op de oude manier. Het fokken van rendieren is nog steeds zeer belangrijk, maar de families der rendiernomaden krijgen meer vaste woonplaatsen, van waaruit het werkende gedeelte der mannen voorzien van moderne uitrusting en moderne vervoersmid-

20 *Rendierkudde in de zomer*

21 *Mannetjesrendier*

delen, tot zelfs het vliegtuig toe, zich naar de streken begeeft waar de kudden grazen. De staatkundige rechten en plichten der Lappen zijn in grote trekken dezelfde als die der overige staatsburgers; hun schoolonderwijs staat op het niveau van de algemene lagere school.

De hier getoonde reeks van foto's is bedoeld een beeld te geven van het huidige leven dezer mensen.

In de vitrines nummers 35-39 ziet U proeven van de handvaardigheid, smaak en het ornamentaal stijlgevoel der Lappen;

35-37: handenarbeid der mannen in hard metaal, hout, been en tin;

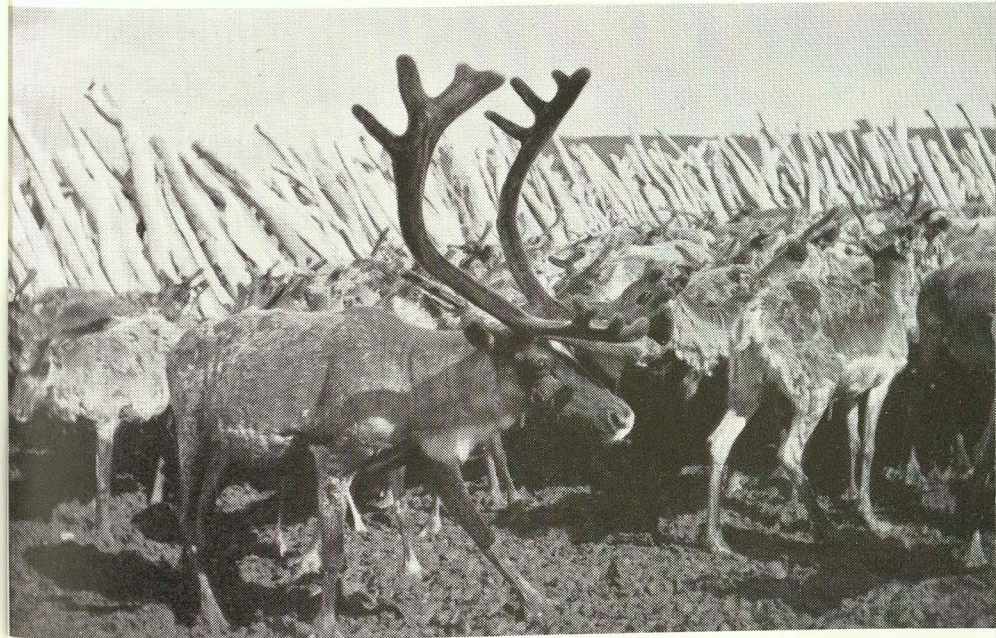
38: handenarbeid der vrouwen in zacht materiaal; lederwerk, mandenmakerij en gevlochten, geweven en geborduurd textiel;

39: sieraden en andere kostbare voorwerpen van zilver, vervaardigd door de goudsmiden in de kuststeden, in vorm en uitvoering als de Lappen verlangen.

35. Handwerksproducten van hout: allerlei kleinere gebruiksvoorwerpen, zoals dozen, drinknappen, brandwijnfles, pijpen en pijpfoundraals (voor een stenen pijp); mesheft en messchede (met of zonder versiering), soms ook met metaal- of beenbeslag. Een paar typen van werktuigen worden getoond, zoals schaven, en messen voor het uithollen van hout. Het mes met schede is het werktuig-voor-alles van de man.

36. Handwerksproducten van been: enige proeven van de rijkdom der Lappen aan kleine voorwerpen uit rendiergeweien en uit sommige delen van het skelet, zoals messcheden en mesheften, lepels, naaldenkokers, netnaalden, priemen, tasbeugels, lucifersdozen, ogen voor de lasso, tuigringen, enz. De Lapse handwerksman munt uit in het bewerken van been, zowel naar vormgeving als naar versiering.

22 Rendieren in de kraal (rendierscheiding)

23 *rendieren van het bos*

37. Handwerksproducten van tin: naaldenkokers, tinbeslag voor mescheden en pijpfoedralen, sluiting van een lucifersdoos, gegoten versieringen op de gordels, tindraad (gewoonlijk getrokken van een uit een tinnen plaat gesneden reep) en tindraadborduursets. Als werktuigen ziet men gietvormen van zachte kalksteen en trekschijven van rendierbeen, die geperforeerd zijn voor de steeds dunner wordende tinnen draad. Tin is het enige metaal, dat de Lappen zelf veelvuldig hebben bewerkt.
38. Handwerksproducten van zacht, buigzaam materiaal (vrouwelijk handwerk): leerbereiding en naaiwerk in leer, draad van pezen (en de vervaardiging daarvan), gevlochten en geweven band, borduurwerk van tindraad op kledingstukken en op de rendier-tuigen en het vervaardigen van manden. Van de gereedschappen ziet U een leerschraper (alsmede een paar voorbeelden van materiaal voor leer, de huid van de kop en de poten van het rendier benevens klossen en handweefgetouwen. Tot de handenarbeid der vrouw behoort ook het zomen der kleren en de garnering daarvan. Het handwerksarsenaal van de vrouw bestaat uit een aan de ceintuur hangende bos van verschillende instrumenten, waarbij ook van de vaardigheid van de man blijkt in de bijzondere voorwerpen van been.
39. Lappenzilver: bekers, koppen, drinkknappen, lepels, gespen, en sieraden. Sedert oude tijden hebben de Lappen een deel van hun levend kapitaal, de rendierkudde, kunnen omzetten in deze waardevolle zaken, in het bijzonder ter gelegenheid van bruiloften en andere familiegebeurtenissen. In rendieren en zilver werd het vermogen der Lappen gemeten. Men vertelt op vele plaatsen over volgens de traditie verborgen „Lappenschatten”. In tijden van onrust heeft een vermogende Lap zijn zilver verborgen in een ketel, die begraven werd in de grond of verstopt in een bergspleet, en later heeft hij nooit de gelegenheid gehad om zijn

- schat terug te halen. Een enkele vondst heeft de juistheid van de traditie bewezen, zoals b.v. de hier getoonde koperen ketel.
40. Foto's van vrouwelijke handenarbeid: het vlechten en weven van band.
41. Foto's van mannelijke handenarbeid: de versiering van het oog van de lasso (zie groep 16) en de bewerking van een drinklepel.

In de ornamentiek der Lappen ziet men o.a. sporen van de sierkunst der Vikingen; in hoofdtrekken vertoont zij echter een uitgesproken eigen stijl.

Een zeker verschil in de keuze van motieven en in de uitvoering daarvan vooral bij de bewerking van been en hout bestaat tussen de ornamentiek der Noordlappen met motieven van dieren en bloemen en die der Centrale en Zuidelijke Lappen met zuiver geometrische figuren. Hoewel de ornamentiek in hoofdzaak aan de traditie is gebonden, vertoont zij toch een rijke individuele verscheidenheid.

De handenarbeid in zijn geheel bewijst zowel het vermogen tot goede vormgeving als zin voor schoonheid en een ontwikkeld gevoel voor stijl.

De tentoongestelde voorwerpen doen het licht schijnen over een cultuur, waarvoor men bewondering moet hebben, wanneer men denkt aan de relatief harde levensomstandigheden, waaronder deze ontstaan is.

Lijst der foto's

1. Lapland
2. een land van rauwe schoonheid
3. Matsoljokk
4. op reis in de zomer
5. een liefelijk land
6. jeugd
7. ontmoeting tussen noord en zuid
8. Lars Sjulsson, van Setsele
9. Nils Nilsson Omma van Karesuando
10. Per Idivuoma
11. waardige ouderdom
12. Anna Sara, vrouw van Lars Sjulsson
13. Susanna Prost
14. ook Lappen-vrouwen worden oud
15. meisje met klein broertje
16. Anna Ristin Pavval
17. zomerverblijf te Padjelanta
18. opbouwen van een kåta
19. zomerverblijf in het bos
20. rendierkudde in de zomer
21. mannetjesrendier
22. rendieren in de kraal (rendierscheiding)
23. rendieren van het bos
24. winter
25. onderweg

Foto's 1-23 en 25 zijn opnamen Dr. E. Manker;
24 opname Gunnar Rönn.

25 *Onderweg*

Lijst der afbeeldingen

- I. hamer voor tovertrommel
- II, III. glij-ogen voor de lasso
- IV. pakzadel voor draagrendier
- V. drinklepel
- VI, VII. kaasvormen
- VIII. zoutfles
- IX. wieg
- X. gordelhanger
- XI. brandewijnfles
- XII, XIII. benen lepels
- XIV. houten snuifdoos
- XV. mes met schede
- XVI. benen tasbeugels
- XVII. naaldenkoker
- XVIII. weefkam
- XIX, XX. pijpfoedralen
- XXI. koker

De meeste dezer tekeningen (I-IV en VII-XXI) zijn gemaakt door de in 1908 in Letland geboren kunstenaar Janis Cirulis, die vóór de tweede wereldoorlog chef-decorateur bij de Opera te Riga was en directeur van een kunstnijverheidsschool.

In de jaren 1945-1956 was hij als kunstenaar verbonden aan het Nordiska Museum te Stockholm. Sindsdien heeft hij zijn domicilie in de Verenigde Staten van Amerika.

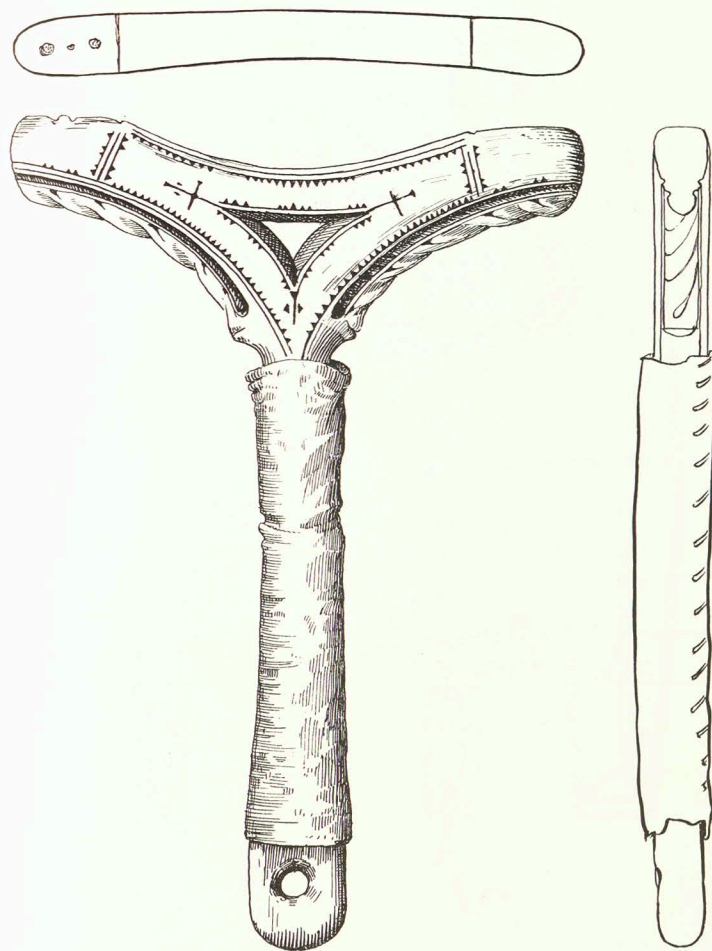
De tekeningen V en VI zijn van de hand van A. Hammarström.

Kaartje pag. 2 omslag:

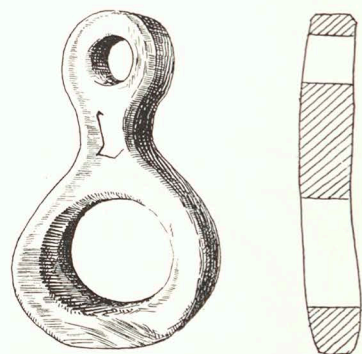
Woongebied der Lappen in Fennoskandia. Naar B. Collinder, The Lapps.

Kaartje pag. 3 omslag:

Politieke en administratieve grenzen in Lapland. Naar B. Collinder, The Lapps.

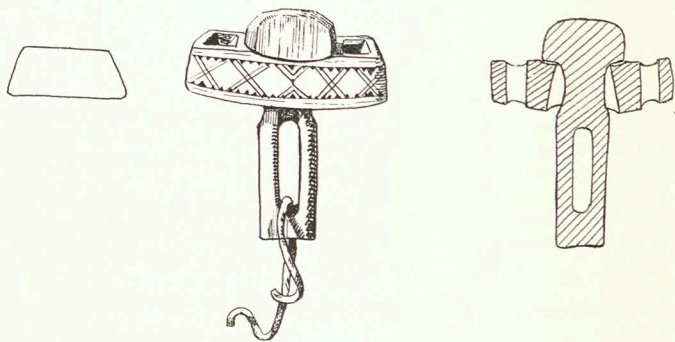

I cat. nr. 10 Hamer voor tovertrommel

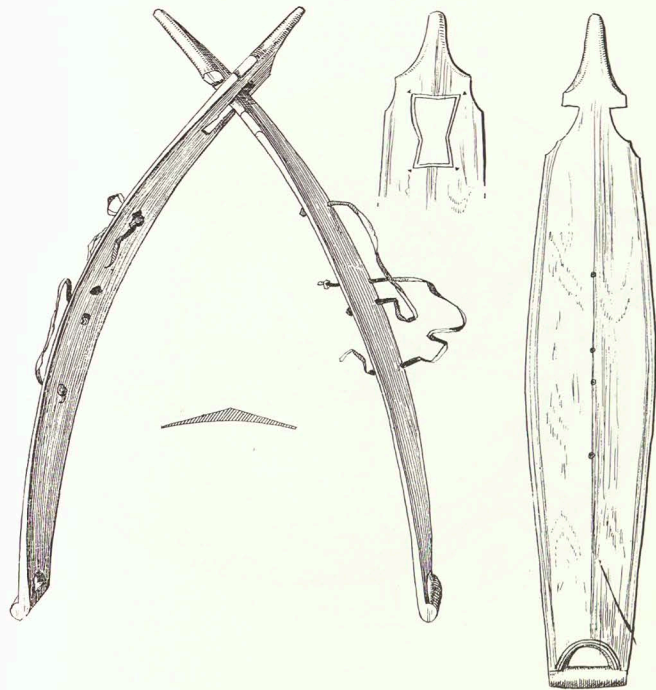

cat. nr. 16 Glij-ogen voor de lasso

II

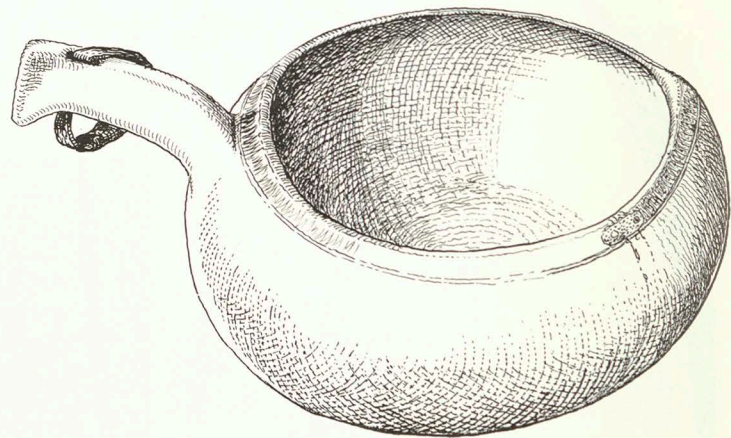

III

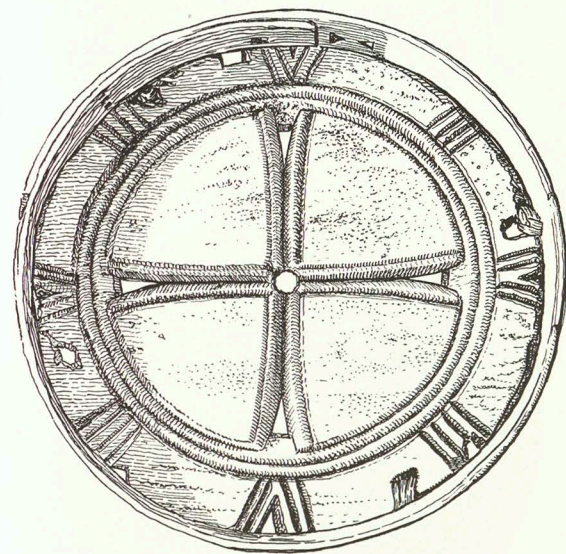

IV

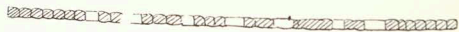
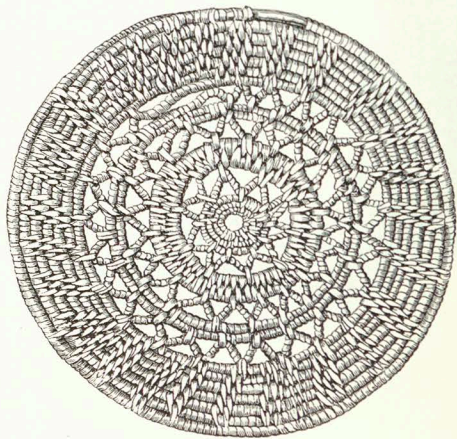
cat. nr. 16 Pakzadel voor draagrendier

cat. nr. 20 Drinklepel V

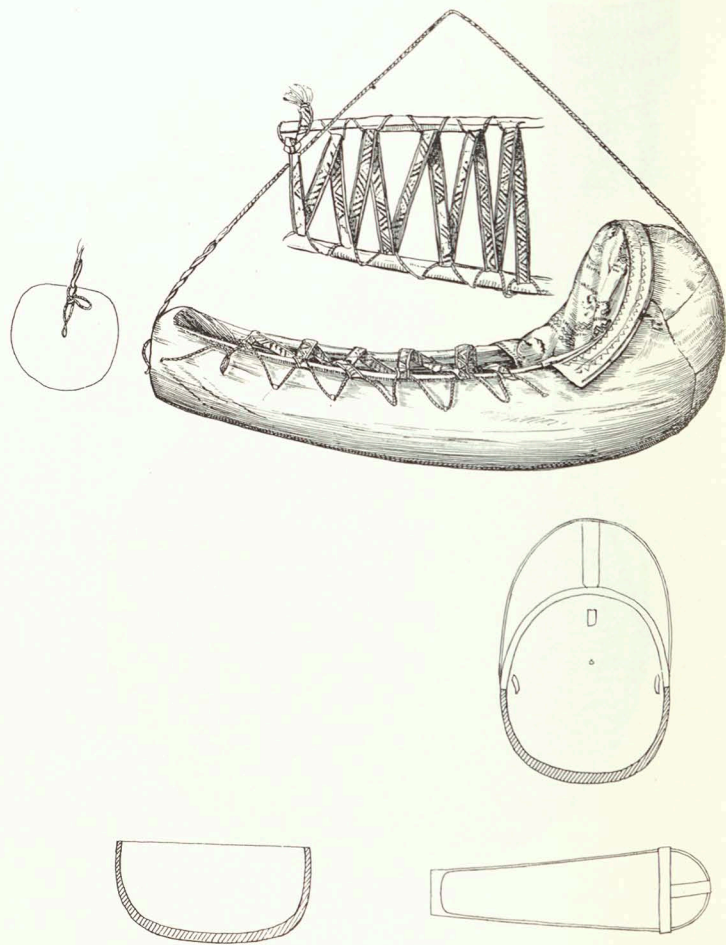
VI cat. nr. 20 Kaasvorm

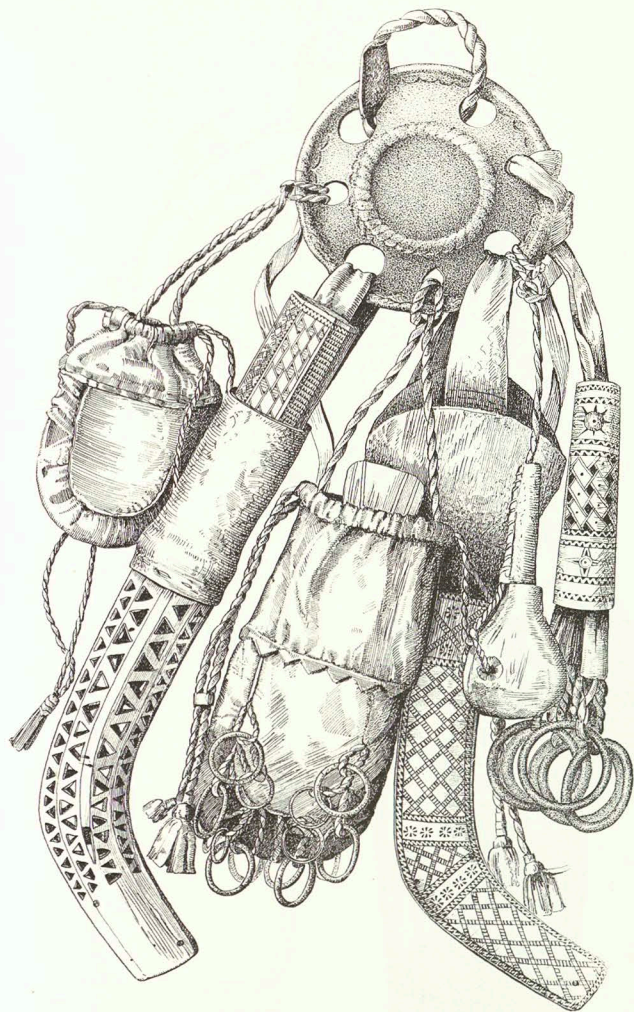
cat. nr. 20 Kaasvormen VII

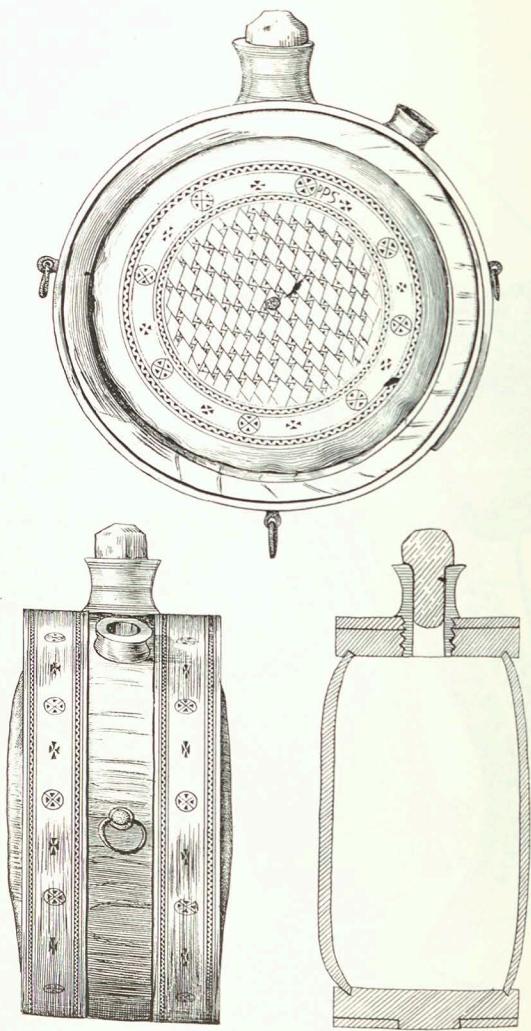
VIII cat. nr. 20 Zoutfles

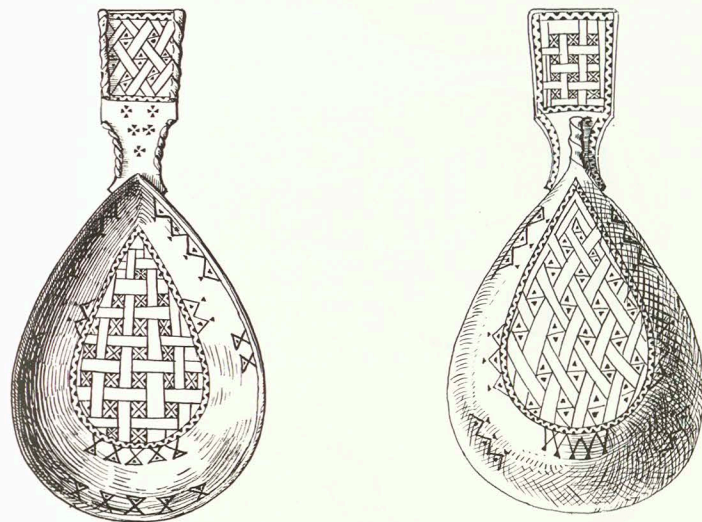
IX cat. nr. 21 Wies

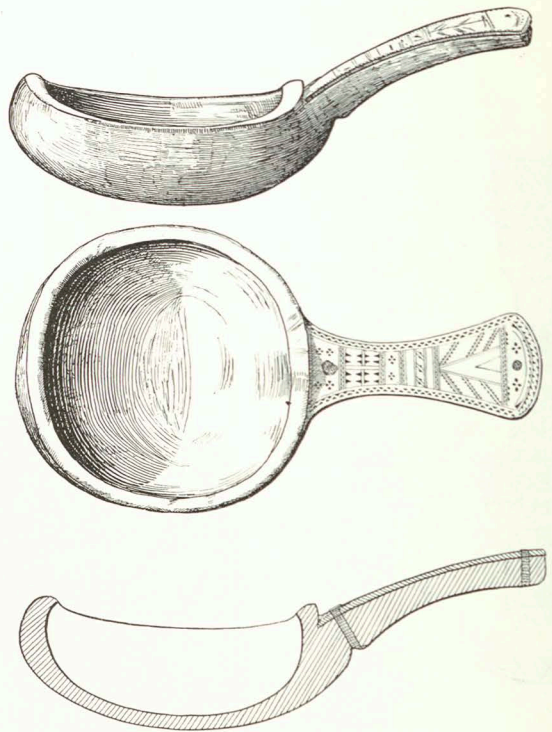
X cat. nr. 35 Gordelhanger

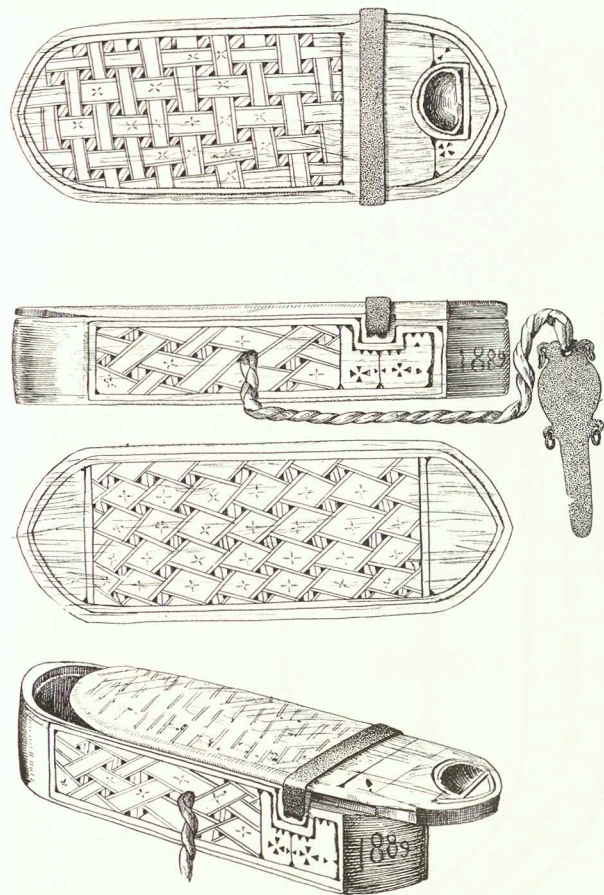
XI cat. nr. 35 Brandewijnfles

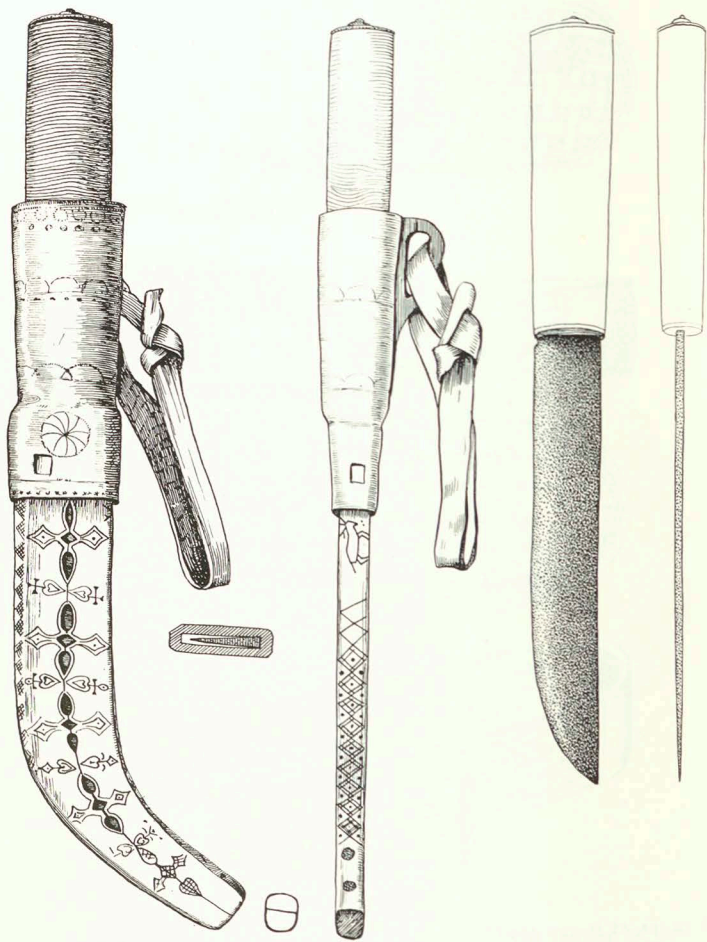
XII cat. nr. 36 Benen lepels

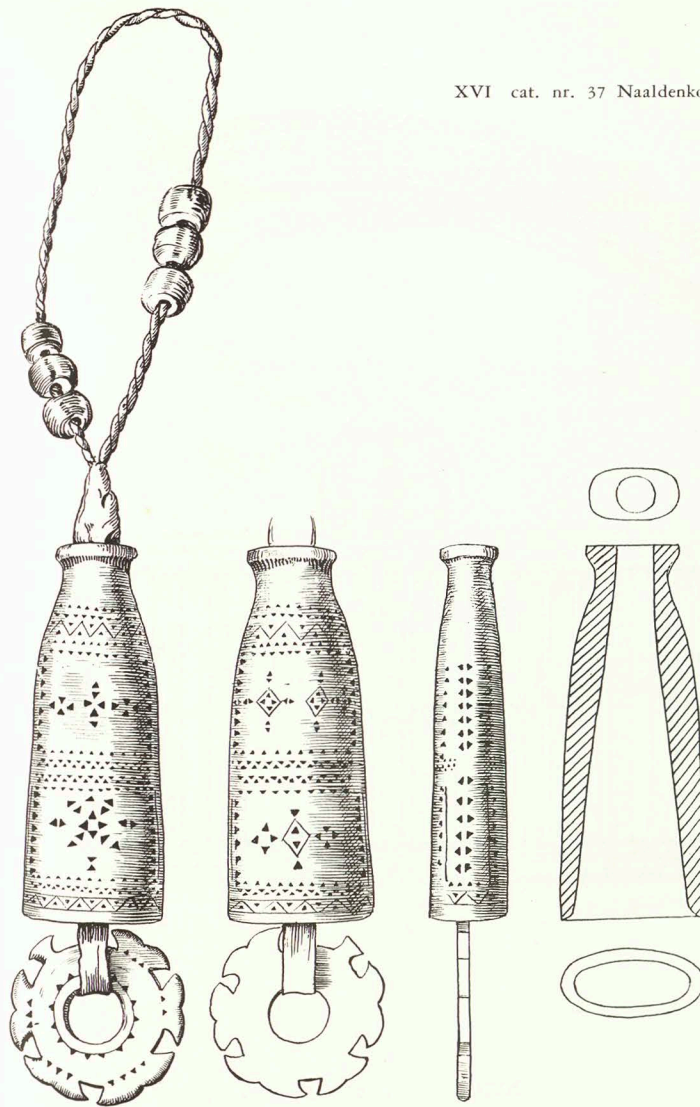
XIII cat. nr. 36 Benen lepels

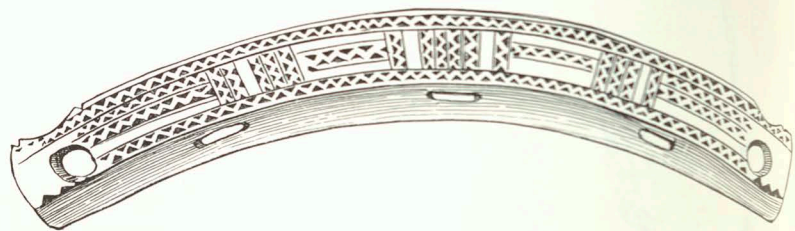

XIV cat. nr. 35 Houten snuifdoos

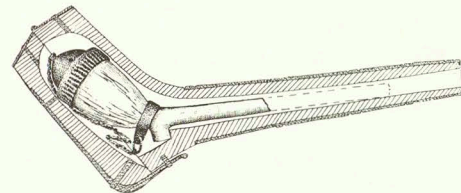
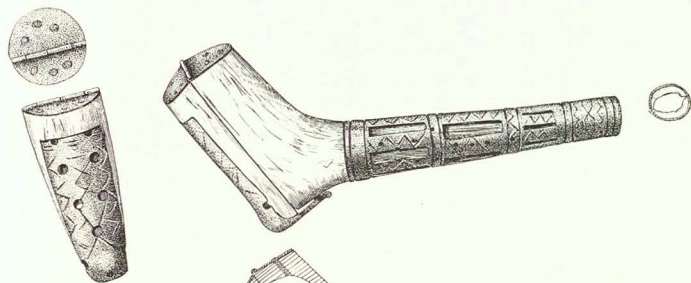
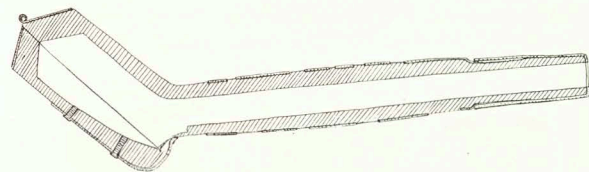
XV cat. nr. 37 Mes met schede

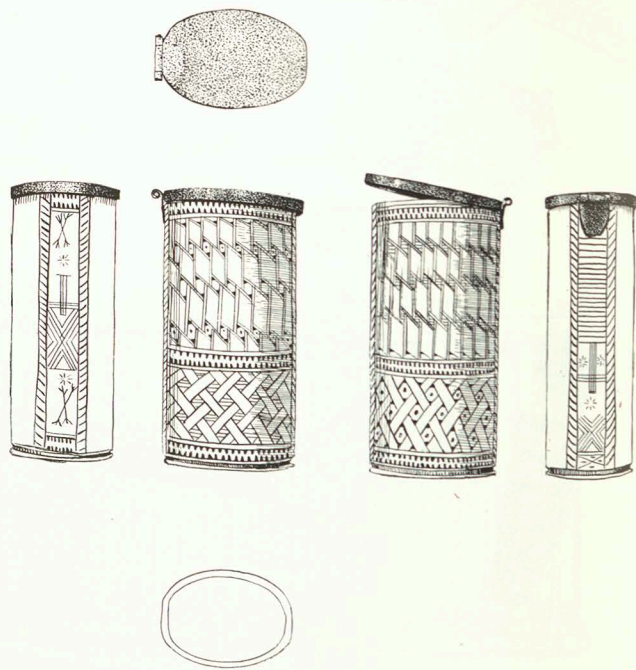

XVII cat. nr. 37 Benen tasbeugels

XVIII cat. nr. 38 Weefkam

XIX-XX cat. nr. 37 Pijfoedralen

XXI cat. nr. 35 Koker.

Literatuur in niet-Skandinavische talen

- ANDELIN A. Religion der heidnischen Lappen. Archiv für Wissenschaftskunde von Russland. Hrsg. Ermann. Berlin, 1860. Bd. 20.: 167-180; 349-365.
- ARTHAUD J. Derniers nomades du grand Nord. Paris, 1957. 130 pp.
- BALK N. Die Medizin der Lappen. Arbeiten der deutsch-nordischen Gesellschaft für die Geschichte der Medizin. Greifswald, 1934. Bd 11.
- BERNATZIK H. A. Lappland. 3. Aufl. Leipzig, 1943. 138 pp.
- COLLINDER B. The Lapps. New York, 1950. 252 pp.
- EMSHEIMER E. Schamanentrommel und Trommelbaum, Ethnos, 1946, p. 166.
- GJESSING G. Changing Lapps, a study in culture relations in northernmost Norway. London, 1954. 68 pp. Monographs on social anthropology. 13.
- GJESSING G. Norwegian contribution to Lapp ethnography. Journal of the Royal Anthropological Institute, 77, 1947.
- GJESSING G. Der Verkehr zwischen den Kjelmoeyer Lappen und den Norwegern. Tromsø Museums Aarshefter, 50(4) 1928.
- GJESSING R. R. Die Kautokeinolappen, eine anthropologische Studie. Oslo, 1934. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning. serie B, 25.

- HARVA U. Adoptivsohn und der Hausschwiegersonn bei den finnisch-ugrischen Völkern. Finnisch-Ugrische Forschungen, 28. Helsinki, 1949.
- HATT G. Notes on reindeer nomadism. Memoirs of the American Anthropological Association, Lancaster. Pa. 1919. Vol. 6(2).
- HULTKRANTZ Å. Swedish research on the religion and folklore of the Lapps. Journal of the Royal Anthropological Institute, 85. 1955.
- ITKONEN T. I. Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen. Mémoires Société finno-ougrienne, Helsinki, 1946.
- KARSTEN R. The religion of the Samek; ancient beliefs and cults of the Scandinavian and Finnish Laps. Leiden, 1955. 136 pp.
- KEANE A. N. The Lapps. Journal of the Royal Anthropological Institute, 15, 1886.
- NATIONAL GEOGRAPHIC MAGAZINE; vol. 96, 1949 : 109-116. Lapland's reindeer roundup. 14 color photographs by Göran Algård and William J. Storz.
- LAUFER B. The reindeer and its domestication. Memoirs of the American Anthropological Association, 4, 1917.
- LUNDMAN B. On the origin of the Lapps. (Physico-anthropological observations). Ethnos. 1946.: 71-88.
- MANKER E. Die konische Gabelstangenkote in Vittangi Waldlappendorf. Zeitschrift für Ethnologie, 65, 1933.
- MANKER E. Gabelstangenkote und Bogenstangenkote. Acta Ethnologica. Helsinki, 1938.
- MANKER E. Die lappische Zaubertrommel. 1-2. Acta Lapponica, Vol. 1, Stockholm. 1938; vol. 6, Uppsala 1950.
- MANKER E. The nomadism of the Swedish mountain Lapps. Acta Lapponica, Vol. 7, Stockholm, 1953.
- MANKER E. The study and preservation of the ancient Lapp culture: Sweden's contribution since 1939. Man, 1947; 104,: pp. 98-100.
- MANKER E. Swedish contribution to Lapp ethnography. London, 1952. Journal of the Royal Anthropological Institute, 82, 1952.
- NESHEIM A. Traits from life in a sea-Lappish district. Oslo, 1949. Nordnorske Samlinger av Etnografisk museum. 7 (2-3) 1949.
- NESHEIM A. Finnish *hiisi* and Lappish *sii'da*. Finnisch-Ugrische Forschungen, 30. Helsinki, 1951.
- NEWHOUSE J. Reindeer are wild too. London, 1952.
- NICKUL K. The Skolt Lapp community Suenjelsjld during the year 1938. Acta Lapponica. Vol. 5, Stockholm, 1948.
- PEHRSON R. N. Culture contact without conflict in Lapland. Man, 50, 1950, : 157-160.
- PEHRSON R. N. Leadership and local organization in a pastoral nomadic community. Chicago, 1953.
- PEHRSON R. N. The Lappish herding leader, a structural analysis. American Anthropologist 56, 1954 : 1076-1080.
- PEHRSON R. N. Bilateral kin groups as a structural type. Journal of East Asiatic studies. 3 (2) 1954.
- PEHRSON R. N. Bilateral network of social relations in Könkämä-Lapp district. Baltimore. 1957. International Journal of American Linguistics, 23(1) 1957.

- PETTERSON O. Jabmek and jabmeaimo.
Lunds universitets Aarsskrift. N.F. Avd. 1, Bd 52 (6)
1956/7.
- QVIGSTAD J. K. Lappische Heilkunde; with contributions by K. B.
Wiklund. Instituttet for Sammenlignende
Kulturforskning. Ser. B. Skrifter 20. Oslo, 1932.
- RÄNK G. Die Hausgottheiten der Frauen und das Geschlechtstabu
bei den nordeurasischen Völkern. Stockholm, 1948.
ETHNOS. 1948.
- RÄNK G. Die heilige Hinterecke im Hauskult der Völker
Nordosteuropas und nordasiens.
FFcommunications 137. Helsinki. 1949.
- RÄNK G. Lapp female deities of Madder-Akka group.
Studia septentrionalia. Oslo, 1955.
- RÄNK G. Das System der Raumeinteilung in den Behausungen
der nordeuropäischen Völker.
Skrifter Inst. f. Folklivforskning, 2-3, 1949.
- RÄNK G. Zum Problem des Sippenkultes bei den Lappen.
Archiv für Völkerkunde. Stuttgart, 1954. Bd 9.
- RAVILA P. Reste lappischen Volksglaubens. Helsinki, 1934.
Mémoires, Soc. Finno-ougrienne, 68, 1934.
- SCHEFFER(US) J. The history of Lapland. Oxford, 1679.
- SMITH P. L. Kautokeino og Kautokeinolappene. (summary)
Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning,
Ser. B. 34. Oslo, 1938.
- TURI Joh. Das Buch des Lappen Johan Turi; hersg. E. Demant.
Frankfurt/Main, 1912.
- UTSI M. The reindeer-breeding methods of the northern Lapps.
Man, 1948. 114, : 1-5.

- WAHLUND S. Demographic studies in the nomadic and settled
populations of northern Lapland. Uppsala, 1932.
- WHITAKER I. Social relations in a nomadic Lappish community.
Samiske Samlinger- Norsk Folkemuseum, 2. Oslo, 1955.
- WIKLUND K. B. The Lapps in Sweden. Geographical Review, 13, 1923.
- WIKLUND K. B. Lappische Studien, 1-3. Uppsala, 1927.
- WIKLUND K. B. Prehistory of the Lapps. 1932.
In: H. Lundborg and S. Wahlund, The race biology,
part 1. Uppsala, 1932.
- WIKLUND K. B. Die Herkunft der Lappen.
Folk-liv, 1937, : 109-123. Stockholm, 1937.
- WIKLUND K. B. Untersuchungen über die älteste Geschichte der Lappen
und die Entstehung der Renttierzucht. Stockholm, 1938.
Folk-liv, 1938; : 12-47, 155-201.

Publicaties

*van het Museum voor Land- en Volkenkunde
en het Maritiem Museum „Prins Hendrik”.*

1 — L. en V. 1	Dr. C. Nooteboom, Trois problèmes d'Ethnologie Maritime, 1952	fl. 0,75
2 — M. M. 1	E. W. Petrejus, De Bomschuit, een verdwenen scheepstype, 1953	fl. 5,00
3 — L. en V. 2 — M. M. 2	Pierre Paris, Esquisse d'une ethnographie navale des peuples annamites, 1955	fl. 10,00
4 — L. en V. 3	H. J. van der Sleen-Dolk, Une Collection Ethnographique des Ababdes et des Bicharins dans le Museum voor Land- en Volkenkunde, 1957	fl. 5,00
5 — L. en V. 4 — M. M. 3	L. Audemard, Les Jonques chinoises I, Historie de la Jonque, 1957	fl. 5,00
6 — L. en V. 5 — M. M. 4	L. Audemard, Les Jonques chinoises II, Construction de la Jonque, 1959	fl. 5,00

Een grote Bali-schildering in het Museum voor Land- en Volkenkunde	fl. 0,20
Een en ander over de Mimika Papoea's en het Neusdoorboringsfeest	fl. 0,30
Een Adinkra-doek van de Goudkust in het Museum voor Land- en Volkenkunde	fl. 0,30
Dr. C. Nooteboom, Negerkunst, 1956	fl. 0,65
Orientatie in het Museum voor Land- en Volkenkunde, 1958	fl. 1,00
De Eskimo's, 1958	fl. 0,80
Markt in Marokko, 1958	fl. 0,60

van

museum voor land- en volkenkunde rotterdam

het

noorden

Voorwoord

Toen de beroemde Zweedse geleerde, Carl von Linné, naar Nederland kwam om er zijn studiën voort te zetten, had hij in zijn bagage een compleet Lappencostuum en een Lapse tovertrommel bij zich. Het bekende portret, dat Martinus Hoffmann in 1737 van hem schilderde en waarvan exemplaren zijn in het Linnaeus-museum te Uppsala, het Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen te Leiden en het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie, eveneens te Leiden, aanwezig zijn, toont hem in de kleding der Lappen en met zijn Lappentrommel.

Toen reeds was er in de geleerde wereld van Europa een grote belangstelling voor de Nomaden van het Noorden. In het bijzonder hebben vele Zweedse en Noorse geleerden zich met de studie van cultuur en godsdienst van dit volk bezig gehouden. In ieder geval reeds in de 17e eeuw, maar wellicht reeds veel eerder, zet de kerstening van deze mensen in. Mede onder druk van de wereldlijke overheid bekeerden velen zich voor het oog der wereld. Ook anderszins stonden zij onder diepgaande invloed van de culturen van hun Scandinavische burens en Overheden. Het is zeer duidelijk dat in de loop der laatste eeuwen de oude Lapse godsdienst volkomen werd verdrongen door het Christendom en dat de overige Lapse cultuur grote wijzigingen heeft ondergaan.

De studie van het hedendaagse leven der Lappen is een onderwerp voor de moderne culturele anthropologie met een inslag van wat men tegenwoordig wel noemt de sociologie der niet-westerse volken. De studie van de vroegere godsdienst van de Lappen echter mag gerekend worden onderwerp van geschiedkundig onderzoek en wel in het bijzonder archeologisch onderzoek te zijn.

De tegenstelling tussen de hedendaagse cultuur der Lappen en wat die enkele eeuwen geleden geweest is, geeft aan de studie van dit volk een boeiend en aantrekkelijk karakter. Daarnaast heeft in de loop der eeuwen kennis omtrent dit merkwaardige Noordepese nomadenvolk met zijn vreemde zeden en gewoonten, zijn kleurrijke kleding en zijn aanpassing aan weinig gunstige geografische omstandigheden zeer sterk de verbeelding der West-Europeanen geprikkeld en hun romantische verbeeldingskracht gewekt.

Het Museum voor Land- en Volkenkunde is daarom aan allen dank verschuldigd die op enigerlei wijze aan de totstandkoming van de tentoonstelling **NOMADEN VAN HET NOORDEN** hun medewerking hebben verleend.

Onder hen moet in de eerste plaats worden genoemd Z.E. S. W. Dahlman, Ambassadeur van Zweden te 's-Gravenhage, die niet alleen de eerste contacten voor ons legde, maar bovendien gedurende de gehele periode van voorbereiding deze met grote belangstelling volgde. Dr Gösta Berg, directeur van het Nordiska Museum te Stockholm gaf bereidwillig zijn toestemming voor het ter beschikking stellen van de Lappencollecties in zijn museum. Dr Ernst Manker, hoofd van de betrokken afdeling van dat museum en groot deskundige op het gebied van de Lappenstudie, heeft de tentoonstelling in Stockholm voorbereid en pasklaar gemaakt voor de voor dit doel in Rotterdam beschikbare museumruimten. De toewijding, de werkkraft en de grote deskundigheid van Dr Manker zijn voor de tot standkoming van deze tentoonstelling van grote en doorslaggevende betekenis geweest. De vriendelijke en voorkomende wijze, waarop hij gedurende

bijna een jaar de contacten met ons over deze tentoonstelling onderhield, was voor ons een bijzondere ervaring.

De heer en mevrouw De Miranda-Strömbom zijn op velerlei wijze bij de voorbereiding der tentoonstelling behulpzaam geweest. De Consul-Generaal van Zweden, Mr M. Mees, verzorgde de vertaling van deze tentoonstellingscatalogus naar de tekst van Dr Manker. De directeur van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie, Dr L. D. Brongersma, stelde de in de verzameling van zijn museum aanwezige copie van het portret van Linnaeus in bruikleen ter beschikking. Behalve het Nordiska Museum te Stockholm droegen ook het Norrbotten's Museum te Luleå, het Linnaeus-museum te Uppsala, en de familie Reenstierna, met bruiklenen tot de tentoonstelling bij.

Rotterdam, april 1960.

C. NOOTEBOOM.

1 Lapland

Nomaden van het noorden

In het Noordelijk Fennoskandia en zijn russische uitloper, het Kola-schiereiland, leven de Lappen in een aantal van ongeveer 30.000. Dit gebied strekt zich uit over 1.500 km van de streek van Idre en Rörös in het zuidwesten tot de kust van Tersk in het noordoosten. Reeds vele eeuwen is dit volk bekend als nomaden en rendierhoeders. Een groot deel van hen bewoont de kusten van de Atlantische Oceaan en de IJszee en leeft reeds lang van jacht en visvangst of beoefent de landbouw. De belangstelling voor dit volk gaat echter vooral uit naar de nomaden met hun rendierkudden en hun merkwaardige cultuur.

In de oudste bronnen, te beginnen met Tacitus, heten de Lappen Finnen „Fenni”, ook wel „Scritifenni”, Skifinnen, naar hun eigenaardige wijze van verplaatsen in de winter, n.l. met ski's. De naam „Lappen” is pas sinds de dertiende eeuw in gebruik. Zelf noemen de Lappen zich „Sameb” of „Sapmeb” (enkelvoud *Same*, *Sapme*). Deze benaming heeft in de laatste tijd in Noorwegen als „Samer” (enk. *Same*) ingang gevonden. Ook in Zweden komt deze term meer en meer in gebruik, hoewel officieel nog steeds „Lappen” de volksnaam is.

De Lappen kenmerken zich vooral door hun geringe lichaamslengte (gemiddeld 155 tot 160 cm voor de mannen en 145 tot 150 cm voor de vrouwen), een zeer laag voorhoofd, driehoekig gezicht, donker haar en bruine ogen. Het zuiverst vindt men dit type in de centrale

delen van Lapland. In meer noordelijke en zuidelijke streken doet zich een nogal sterke vermenging met andere rassen voor.

De herkomst der Lappen is nog altijd voor de anthropologen een niet opgelost probleem. Vroeger meende men, dat zij behoren tot de Mongolen. Thans ziet men in hen vooral een overblijfsel van een oud paleo-arktisch ras, dat misschien verwant is aan de Samoeden. Zij hebben, wat lichaamskenmerken betreft, niets met de Finnen gemeen; wel is hun cultuur en hun taal aan die van de Finnen verwant. De opvatting, dat de Lappen hun taal van de Finnen zouden hebben overgenomen, is eveneens verouderd. Waarschijnlijker is, dat beide volken ieder voor zich verschillende vormen van een gemeenschappelijke taal hebben bewaard. Het Laps is van beiden het meest archaisch. De vraag, hoe en wanneer de Lappen in hun woongebied zijn gekomen, is al op vele wijzen beantwoord. Tot omstreeks 1870 werden zij beschouwd als de oer-bewoners van Skandinavië. Daarna, tot omstreeks 1930, meende men, dat zij tamelijk laat (omstreeks 500 v. Chr.) de noordelijke gebieden zijn ingetrokken, waar zij reeds oudere bewoners zouden hebben aangetroffen.

De Noorse archeoloog Nummedal meende, daarin gesteund door plantengeografisch onderzoek van de botanicus Nordhagen, dat de voorvaderen der huidige Lappen gedurende de laatste ijstijd verbleven langs de rand van de ijskap aan de kusten van de Atlantische Oceaan en de IJsee. Ook deze opzienbarende hypothese is weer achterhaald. Latere onderzoekingen hebben geleerd, dat de Komsacultuur, die Nummedal had gevonden, niet zo oud is als de ijstijd, maar tot een vroeg postglaciaal tijdperk behoort. Het meest waarschijnlijk is, dat de Lappen in een zeer vroeg stadium als rendierjagers met het wegsmelten van het ijs de rand van de ijskap volgden van het Oosten en Zuidoosten uit.

Toen de Lappen in Skandinavië verschenen, waren zij waarschijnlijk vooral een jagers- en vissersvolk, dat leefde van de jacht op wilde rendieren en de visvangst. De oudste geschreven bronnen leren ons echter, dat hun kennis van de rendierteelt in de 9e eeuw reeds op

hoog peil stond. Het melken echter, samen met vele andere dingen, schijnen zij te hebben geleerd van Scandinavische bureu. Hun nomadiserend bestaan is in zo hoge mate aangepast aan de klimatologische en topografische omstandigheden van het land, dat dit pas na hun komst in Lapland zo kan zijn gegroeid. Tot de cultuur-elementen, die zij zich in Lapland verwierven, behoren zeker de bootvormige slede (*akja*) en de bijzondere constructie van hun tent (*kâta*), benevens vele andere gereedschappen en technische methoden.

Deze tentoonstelling is samengesteld uit de collecties van het Nordiska Museum te Stockholm met het doel de meest essentiële trekken van de cultuur der Lappen, en vooral van de nomaden met hun rendieren te laten zien. De tentoonstelling is verdeeld in een aantal paragrafen, die hierna achtereenvolgens worden besproken.

1. Een fotomontage toont het landschap, de mensen, hun rendieren en hun levenswijze. Het land der Lappen, die rendierkudden houden, bestaat voor het grootste gedeelte uit dennen en sparrenbos als winterland, het lage bergland met vlakten begroeid met dwergberken als voorjaars- en najaarsland, en de Atlantische en de IJsee-kust als zomerland.
Er zijn twee variëteiten van rendieren (*Rangifer tarandus*) n.l. het bergrendier, dat zwerft tussen de bossen en de bergen, en het bosrendier, dat zich niet naar de bergen begeeft.
Het grootste gedeelte van de Lappen, die rendieren houden, heeft bergrendieren en leeft een nomadenleven; een kleiner gedeelte houdt bosrendieren, en heeft een levenswijze ontwikkeld als halfnomaden.
2. Een kaart van de tegenwoordige verspreiding der Lappen over het noordelijke gedeelte van Zweden, Noorwegen, Finland en het Kola-schiereiland in Rusland. Vroeger was er een grotere

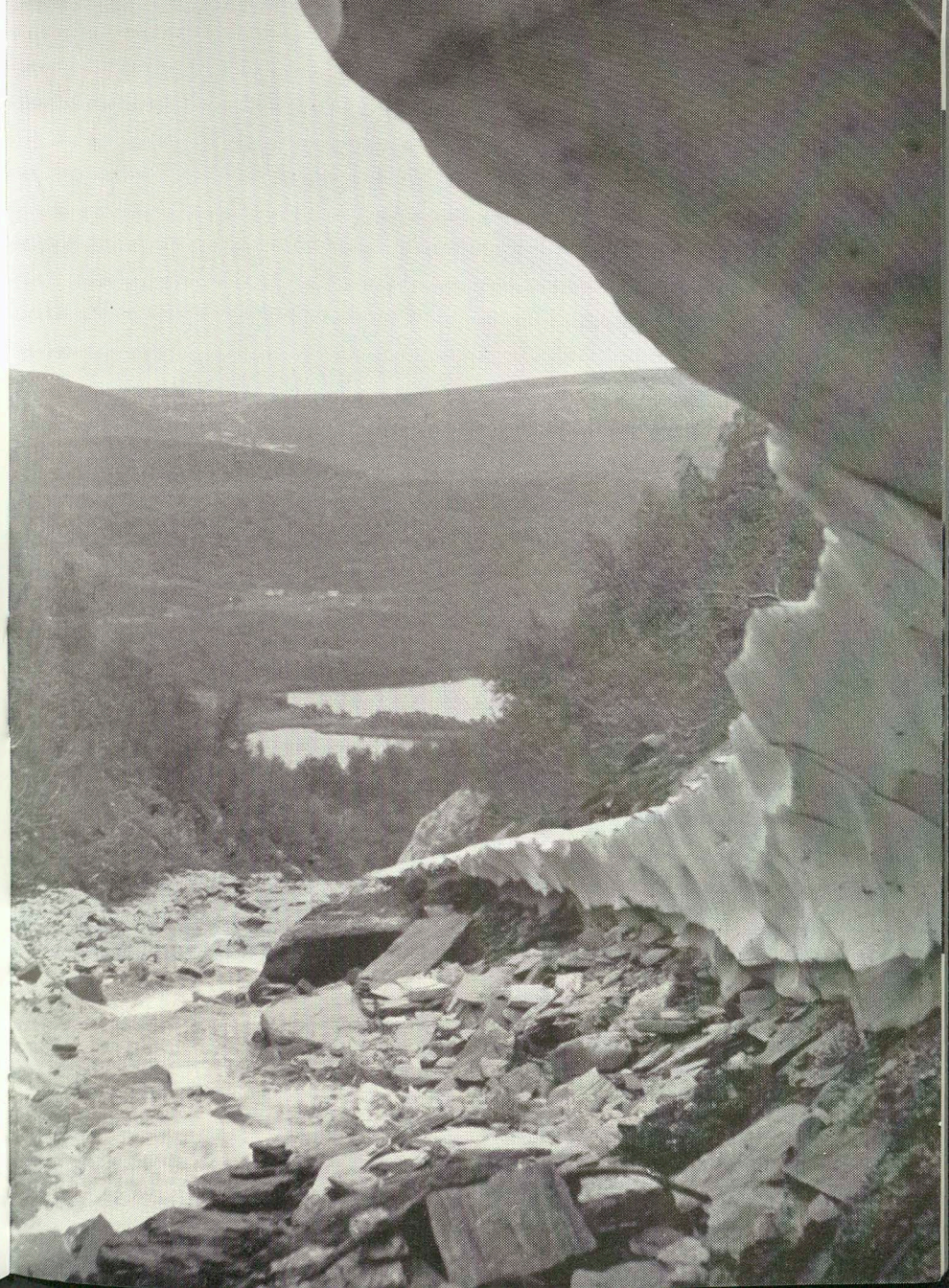

verspreiding naar het Oosten. Door de sedentaire bewoners van Finland zijn de Lappen langzamerhand weggedrongen uit de streek van Ladoga, Karelië en Zuid-Finland.

3. Een kaart van het district waar de Zweedse Lappen hun rendierkudden hoeden en hun nomaden-leven leiden (Bijlage van Acta Lapponica VII, Stockholm en Uppsala 1953). De afstand waarover de Zweedse Berglappen zich bewegen kan zich uitstrekken over 400 km tussen de kust van de Botnische Golf en het hooggebergte bij de Noorse grens. Vroeger, toen het nomadenleven niet belemmerd werd door rijksgrenzen, was deze afstand nog groter. In het noordelijke deel van Lapland trekken nog steeds enige families over de grens tot aan de Atlantische kust op grond van een speciale conventie tussen de betrokken landen, die dit mogelijk maakt.
4. Het leven der Lappen, gezien door een van hen, de kunstenaar en houder van rendieren Nils Nilsson Skum (1872-1951):
 - a. een dal in het hooggebergte met een Lappenkamp en een grazende rendierkudde (olieverf);
 - b. wolven temidden van een rendierkudde (krijttekening);
 - c. feestmaal in de „*kåta*” (Lappentent) (olieverf);
 - d. bladen uit Skum's platenwerk „*Same sita*” 1938 (Potlood en krijt).
5. Foto's van een paar van de voorchristelijke godsdienstige plaatsen der Lappen; een poortvormige grot in een bergwand, genoemd „*Passe-uksa*”, „De Heilige Deur”, en een „*seite*” (godenbeeld) (zie groep 8) op de bergvlakte;
6. Een voorchristelijk godenbeeld van gevland wortelhout. Aan van nature wonderlijk gevormde bomen en stobben werden soms schematische trekken van mensen of dieren gegeven; deze pri-

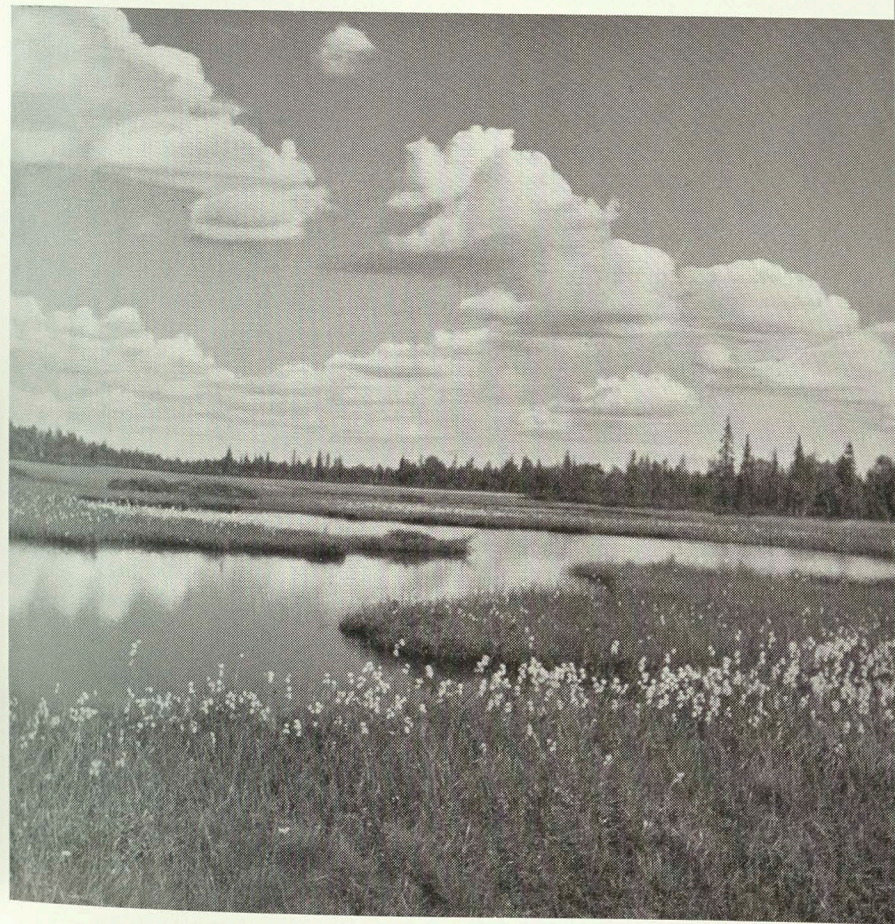
mitieve „beelden” werden aanbeden, evenals de stenen „*seite*”; zie groep 8;

7. „Het Berenfeest”, een reeks van afbeeldingen in olieverf van Ossian Elgström (1883-1950), die de voorchristelijke religieuze riten illustreren in verband met de berenjacht en het daarop volgende feest. Eigendom van Norrbotten's Museum in Luleå;
8. „*Seitar*”, godenbeelden van wonderlijk gevormde stenen, waarvan men meende dat zij de incarnatie waren van goden. Geper-sonifieerde natuurkrachten zoals de zon, de wind en de donder en verschillende lokale goden werden vereerd in dergelijke door de natuur zelf gevormde beelden;
9. Tijdens zijn bezoek aan Holland in de jaren 1735-38 had Linnaeus (Carl von Linné) een Lappencostuum bij zich, evenals een Lappen-trommel. Zo uitgedost werd van hem een portret gemaakt door Mart. Hoffman in 1737. Het portret behoort thans tot de verzameling van het Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen te Leiden, terwijl de trommel door de eigenaar, het Historisch Museum te Stockholm, in bruikleen is afgestaan aan het Linnaeus-Museum te Uppsala. Copieën van het portret bevinden zich in het Linnaeus-museum en in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden. Dit laatste is in bruikleen voor de tentoonstelling afgestaan.
10. Vóór de kerstening in de 17e eeuw en het begin van de 18e eeuw waren de Lappen „shamanisten”. De tovertrommel was hun voornaamste religieuze gereedschap. Met behulp van de trommel trachtte de shamaan, *noidé*, zich op te werken tot een extatische toestand, om dan de goden te beïnvloeden in de door hem gewenste richting; de trommel diende ook als instrument om de toekomst mee te voorspellen. Bij het waarzeggen werd

4 *Op reis in de zomer*

5 *Een liefelijk land*

een klein voorwerp als aanwijzer op het vibrerende trommelvel gelegd: aan de hand van de bewegingen van dit voorwerp tussen de verschillende figuren kon de *noide* voorspellen wat er ging gebeuren of waarvoor men op zijn hoede moest zijn. Er waren twee hoofdtypen van trommels, de een met een schaalvormig trommellichaam, de tweede met het vel gespannen op een raam. De figuren op het membraan, die de gehele voorstellingswereld der Lappen omvatten, zoals goden, geesten en zelfs profane dingen (zie verklaring in de vitrine) werden getekend met het bloedrode speeksel, gevormd door het kauwen van elzenbast. De trommelstukken werden uit rendiergewei gesneden in T of Y-vorm- en waren kunstig versierd.

De „shamaan” der Lappen miste de fantastische tooi van zijn Siberische collega's, maar enige tovergordels met magische voorwerpen eraan, zijn bewaard gebleven.

Na de kerstening der Lappen werden de trommels uitgeroeid; een zeventigtal echter werd bewaard, en is thans verspreid over verzamelingen en musea in verscheidene europese landen. De grootste verzameling bevindt zich in het Nordiska Museum te Stockholm.

11. Temidden van de goden en geesten en zelfs van alle mogelijke wereldse dingen beeldde de *noide* zichzelf en zijn trommel steeds weer af. In zijn klassieke boek „Lapponia” (1673) geeft Schefferus een houtsnede van een *noide* in actie.
12. Sedert de vroegste bronnen zijn de Lappen bekend als skilopers en zij wekten grote verbazing en bewondering door hun handigheid om op een paar merkwaardige toverlatten de snelste dieren bij te houden. Vondsten van ski's in de Laplandse moerassen hebben een ouderdom aangetoond van ca. 4.000 jaar.
Van rechts naar links:
 1. een prae-historische ski; 2. een ski bekleed met rendierhuid;

Incl. 19. 4. 1968

Int. 194.1960